
Marinko ŠAKOTA

FRA DIDAK BUNTIĆ
– PROSVJETITELJ
HERCEGOVAČKOGA
PUKA

“Ima velikih ljudi, kod kojih treba čekati neku godišnjicu iz njihova života, da bi se imalo šta reći o njima. Fra Didak ne pripada tomu društvu. Uvijek je korisno doći u dodir s čovjekom njegova formata. Dobro je izvikivati plemenita djela ljudi, makar govorili u pustinju svijeta.”

dr. fra Gracijan Raspudić

UVOD

U posljednje vrijeme sve više uviđamo kako je jedna od zvijezda neprolazna sjaja – hercegovački franjevac Didak Buntić (1871.–1922.). Svjesniji smo vrijednosti njegove osobe i njegovih velikih djela, pa sve češće podižemo pogled prema njemu i zagledamo se u njegov lik. I s pravom! Jer, djela fra Didaka Buntića nemaju trenutačnu (samo za njegovo vrijeme) nego trajnu vrijednost (za sva vremena). Ako želimo provjeriti je li fra Didak potreban i nama danas, moramo samo usporediti prosvjetno-političko-socijalno-gospodarske prilike njegova vremena s današnjima, pa ćemo ubrzo uvidjeti da na svim tim područjima svi čeznemo za jednim *fra Didakom*.

U ovom radu ne ćemo dublje ulaziti u fra Didakovo profesorsko i ravnateljsko razdoblje. Težište ovoga rada stavljamo na fra Didakovo prosvjetiteljsko djelovanje u narodu, tj. na njegov rad oko prosvjećivanja nepismenog naroda u Hercegovini i izvan nje kroz Seljačke škole koje je utemeljio i vodio.

S pravom pogled usmjerujemo upravo na to područje, jer fra Didakovo djelo prosvjećivanja nepismenih toliko je značajno da mu dr. Iso Kršnjavi u pismu od 18. ožujka 1917. godine snažnim riječima izriče veliko priznanje: “Vaši uspjesi na polju pučke prosvjete zaslužuju, da Vam se

u nebu bilježe u velike knjige zasluga.”¹ Fra Didakov angažman oko opismenjivanja nepismenih ostavio je takav dojam na Ivu Dobržanskoga iz Sarajeva da je ovaj zaključio: “Buntić je isto tako veliki junak na polju moderne kulture i prosvjetnog rada, kao što smo imali u prošlosti velikih i slavni junaka na maču i koplju.”²

PROSVJETITELJ HERCEGOVAČKOGA PUKA

“Netko je napisao da je prosvjeta takva biljka koja niti raste niti cvjeta ako je ne zalijevamo suzama i krvlju. Ne znam je li svugdje i uvijek tako, ali u Hercegovini je moglo biti jedino tako.”

(fra Jakov Bubalo)

Stanje pismenosti u Hercegovini za vrijeme turske i austro-ugarske vladavine

“Crna je i tužna prošlost naša pod turskim jarmom, kao nijedne druge hrv. pokrajine. Osmanlijska bujica poplavila je bila i druge neke krajeve naše, ali baš najmanja i najsiromašnija između njih morala je da iskusi svu gorčinu ropstva.”³ Tako Lasić opisuje opće stanje u Hercegovini za vrijeme četiristoljetne osmanlijske vlasti. Ništa drukčije nije bilo na području prosvjete. “U to vrijeme turska državna vlast nije imala ni jedne javne pučke škole u Hercegovini. Nije bilo prave slobode, koja je osnovni uvjet prosvjetnom radu i napretku. Narod je bio u skrajnoj bijedi i nije mogao ništa pridonositi za izgradnju i održavanje škola.”⁴

Dolazak austro-ugarske vojske u BiH franjevci i narod su pozdravili, jer su smatrali da će nova vlast donijeti toliko očekivane promjene na svim područjima življenja. Od nove se vlasti, s potpunim povjerenjem fratara i naroda prema njoj – barem na početku – mnogo očekivalo i na području prosvjete. “Iza okupacije BiH franjevci su svoje pučke škole postepeno do g. 1884. predali u ruke nove

1 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb, 1938., str. 8.

2 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo, 1914., str. 11.

3 Petar Lasić, *Hrvatske seljačke škole u Hercegovini*, Mladost, Split, 1917., str. 143.

4 Dominik Mandić, *Franjevačke škole u Hercegovini*, *Stopama otaca*, V., 1938./39., str. 61.

državne uprave, jer su s pravom smatrali, da je jedna od glavnih zadaća prosvijetljene države, da se brine za osnovno prosvjećivanje naroda. Za se su zadržali vjersku obuku u svojim starim i u novim državnim školama.”⁵

Očekivanja fratara i naroda nisu se, međutim, ispunila. Štoviše, doživjeli su veliko razočaranje, jer je u austrijskom oružju koje je, doduše, Hercegovini donijelo izvanjsku slobodu, bila “skrivena iluzija koja navješćuje slobodu, ali već po naravi i tvrdoći željeza ona se lako može prekovati u nove lance”⁶. Upravo to se i dogodilo.

Austro-ugarska vlast za vrijeme svoje četiri desetljeća duge vladavine u BiH čini se nije dovoljno pomagala unapređenje školstva u Hercegovini, a posebno ne franjevačkih školskih zavoda.⁷ Mali su bili iznosi koje su austro-ugarske vlasti izdavale za franjevačke zavode. “Za oba franjevačka zavoda: teologiju u Mostaru i gimnaziju na Širokom Brijegu bosanska je vlada doznačila godišnju potporu samo od 1.000 kruna...”⁸

Svoje razočaranje, ogorčenje i protest protiv nepravedna odnosa austrijske politike prema hercegovačkim franjevcima i narodu u pogledu školstva, ali i u svakom drugom pogledu, izrazio je u više navrata i fra Didak Buntić. Tako on jednom prilikom piše dr. Šušteršiću: “Naše katoličko hrvatsko pučanstvo u Hercegovini nije ništa drugo, nego bijelo roblje, kome je sva njegova zarada monopolizirana, a nadnica ima 31 heler. ‘Švaba nas je ogubao!’ Zapostavljeni smo u školstvu, u gospodarstvu i u potporama tako, da doseljenici iz monarhije uživaju 90% od svega, što spada na nas katolike, a 10% domaći. Pa eto nam sada sabora. Na 350.000 domaćih katolika otpast će 5 zastupnika, a na 50.000 doseljenika 11 zastupnika. Rabin čifutski je virilist, upravitelj vakufskih dobara je virilist, potpredsjednik rišćanske crkvene autonomije je virilist, a naši provincijali, ti u istinu katolički knezovi ništa, i svak će imati pasivno pravo glasa, osim zločinca i franjevca. Der Mohr hat seine Sache getan!

Zar su dakle to zaslužili ti sinovi, oci, spasitelji, prvaci i vođe svoga naroda od one monarhije, za koju su uvijek spravni bili sve žrtvovati i pregorjeti; naprama kojoj su ljubav zasvjedočili ne riječima nego djelima odvažnim i muževnim, progonstvom, imetkom i vlastitim životom?”⁹

5 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, V., 1938./39., str. 61.

6 Didak Ćorić, Fra Didak Buntić – Dobrotvor Hercegovine, *Fra Didak Buntić. Spomenica*, str. 12.

7 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 18-21.

8 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 18-21.

9 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 72-73.

U Bosni i Hercegovini 1910. godine izvršen je popis pučanstva. Prema njemu u zemlji je tada bilo 1.898.000 stanovnika. Od toga je bilo 180.000 pismenih, a 1.302.000 nepismenih. Ovdje nije ubrojeno 416.000 djece ispod sedme godine. Dakle, u postocima 88% nepismenih, a 12% pismenih.

Da bismo još bolje vidjeli pravo stanje u BiH s obzirom na pismenost, dobro je napraviti usporedbu između pismenih i nepismenih u BiH i nekih europskih zemalja u to vrijeme. "U Rumunjskoj dolazi na svaku stotinu žitelja 64 nepismena, u Rusiji 61, u Srbiji 51, u Ugarskoj 47, u Austriji 35, u Italiji 30, u Grčkoj 30, u Belgiji 8, u Francuskoj 3, u Nizozemskoj 1, u Engleskoj 1, u Švicarskoj na svaku hiljadu žitelja dolazi samo 5 nepismenih, u Švedskoj samo 3, u Danskoj samo 2, a u Njemačkoj dapače dolazi na svako 10.000 stanovnika tek 2 nepismena. Iz ovoga se vidi, da je naša Bosna i Hercegovina daleko najzaostaliya zemlja od svih ostalih."¹⁰

U gradovima je pismenost bila veća nego na selima. "To je zato, što seljaci manje cijene školu od građana, a i što je u gradovima bolja prilika za školovanje, nego na selima. U Sarajevu je nepismenih 43%, u Mostaru 48%, u Tuzli 52%, a u Banjoj Luci 55%. Sela pak ima u Bosni i Hercegovini sva sila, gdje nema nijednog pismenog čovjeka. Nepismenost seljaka najviše je kriva, što toliko nasjedaju lihvarima, kajišarima i nadripisarima."¹¹

Što se tiče odnosa pismenih muškaraca i žena, razlika je bila velika. "U drugim zemljama idu ženska djeca jednako u školu, kao i muška. U nas nije tako. Broj pismenih muškaraca daleko je veći od broja pismenih ženskih. Prvih (muškaraca) ima najviše u mostarskom okružju (25%) i sarajevskom (21%), a najmanje u bihačkom (2%)."¹²

Što se tiče same Hercegovine, statistika nije bila nimalo sjajna. "Stanje pismenosti u Hercegovini bilo je oko 1910. vrlo slabo. Na 112.000 hercegovačkih katolika bilo je samo deset osnovnih škola a i te su bile one koje je Austrija naslijedila od fratara iz turskog doba; te škole su primale samo djecu od 7 do 12 godina. To je značilo da je najveći

10 Stj. Janković, *Nepismenost u Bosni i Hercegovini I.*, *Hrvatska zajednica*, 1913., god. I., br. 3., str. 34.

11 Stj. Janković, *Nepismenost u Bosni i Hercegovini I.*, *Hrvatska zajednica*, 1913., god. I., br. 3., str. 35.

12 Stj. Janković, *Nepismenost u Bosni i Hercegovini I.*, *Hrvatska zajednica*, 1913., god. I., br. 3., str. 35.

dio hercegovačkog pučanstva bio nepismen. Sasvim dobro vidi se to na primjeru širokobriješke župe: od 8.000 duša, bilo ih je jedva 300 pismenih!”¹³

Marinko ŠAKOTA
**Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka**

FRA DIDAK – POKRETAČ PROSVJETE U HERCEGOVINI

Ne možemo, naravno, poreći da austro-ugarska vlast nije imala zasluga za razvitak školstva u Hercegovini, ali gledajući broj nepismenih, sve što su činili za školstvo, bilo je ipak nedovoljno. Škole su se u to vrijeme podizale u najvećoj mjeri u većim gradskim središtima, a za upis u te škole imala su prednost djeca stranih činovnika. Djeca sa sela u najvećoj mjeri ostajala su bez osnovnog obrazovanja.¹⁴

Budući da škola nije bilo dovoljno i da je mali broj djece pohađao tadašnje postojeće, franjevci su nastojali pronaći rješenja. “Pored napora za osnivanjem redovitih pučkih škola i rada u njima, mnogi su franjevci po župama vodili privremene tečajeve za nepismene, sada s manjim, sada s većim brojem posjetilaca.”¹⁵

Međutim, iako su postojali tečajevi za nepismene, oni nisu znatnije poboljšali stanje. “Obdržavani su doduše i prije osnutka ‘H.N.Z.’ pojedini analfabetski tečajevi tu i tamo, a najviše u samostanima pa i na Širokom Brijegu bar za služinčad i bližnju okolinu. Napose mi je ovdje istaknuti lijep rad i nastojanje veleč. o. Veljka Milasa negdašnjeg katekete narodne škole na Širokom Brijegu. No sve se je to gubilo i iščezavalo kano kaplja u velikom moru analfabetizma, koga ni sporadične narodne osnovne škole nijesu bile u stanju obojiti. Trebalo je nešto odvažnije poraditi, novi način i sredstva naći, kako bi se taj mali broj pismenih povećao i lagani tempo sveopće pučke prosvjete pospješio.”¹⁶

I konačno, pojavio se čovjek koji je odvažnije poradio, nov način i sredstva za povećanje malog broja pismenih pronašao te snažni ritam sveopće pučke prosvjete pospješio. “Neviđeni zamah širenju pismenosti u Hercegovini van školskim putem dao je g. 1911. blgp. fra Didak Buntić, direktor franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu.”¹⁷

Zaslugom fra Didaka Buntića u Hercegovini je u razdoblju od 1910. do 1917. godine nastao velik, dotad (a ni

13 Ignacije Gavran, Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi* II., str. 103.; usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 30.

14 Usp. Andrija Nikić, Prosvjetni rad fra Didaka Buntića, *Fra Didak Butić. Spomenica*, str. 69.

15 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, V., 1938./39., str. 62.

16 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, II., br. 11., str. 163.

17 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, V., 1938./39., str. 62.

dosad) uistinu neviđen, narodni pokret, prava prosvjetna revolucija, koja je kao cilj imala prosvjećivanje svakog čovjeka u hrvatskom narodu. Taj pokret se ubrzo proširio na Bosnu¹⁸ i na neke dijelove Hrvatske,¹⁹ a namjeravao je u kratkom roku – prema Dobržanskom za četiri godine²⁰ – opismeniti cijeli hrvatski narod.

Pozadina fra Didakova motiva o prosvjećivanju

Otkud fra Didaku misao o pokretu prosvjećivanja širih narodnih masa? Idejnu i organizacijsku pozadinu fra Didakova pokreta za opismenjivanje treba tražiti u programu Hrvatske narodne zajednice.²¹ Naime, fra Didak Buntić bio je član HNZ-e, štoviše Predsjednik Mjesnog odbora u Širokom Brijegu, član Okružnog odbora u Mostaru i Središnjeg odbora u Sarajevu,²² a osim nacionalne osviještenosti hrvatskoga naroda u BiH te podizanja gospodarstva, jedan od bitnih planova HNZ-e bilo je širenje pučke prosvjete u narodu.²³ Međutim, program HNZ-e nije bio ni prva, a ni presudna motivacija u fra Didakovo odluci za prosvjećivanjem svoga naroda.

Pravu pozadinu fra Didakova pokretanja prosvjetne revolucije u Hercegovini treba najprije tražiti u samoj njegovoj osobi. Fra Didak je bio izgrađen osobno, "školovalan u velikome Zapadu, ogrijan i prosvjetljen žarom i veličinom kršćanstva i kršč. ljubavi mogao je da učini ono, što je učinio."²⁴ Zbog toga, samo "ovakav muž mogao je da pobije ogradu konzervativnosti našega naroda, što živi tako reći još patrijarhalnim životom, i da ga zagrije za pismenost i za školu, da izvede onako veliko djelo, pred kojim čovjek zapanjen stoji. Poznajući dušu, vrline imena

18 Usp. (...), Širenje pismenosti u Bosni, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 6., str. 124-125.

19 Usp. Ljudevit Krajačić, *Spomenspis na spasavanje istarske, bosansko-hercegovačke i dalmatinske djece*, Zagreb, 1921., str. 71-72.

20 Usp. Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice*, Sarajevo, 1914., str. 5.

21 "Na misao širenja pismenosti u narodu potaknut je fra Didak programom 'Hrvatske narodne zajednice' za Bosnu i Hercegovinu. Program je taj ukratko: širiti prosvjetu u narodu." Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, Sarajevo, 1914., str. 8.; usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 30; Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 33-34.

22 Usp. Ić, Glavna okružna skupština H.N.Z. u Mostaru, *Hrvatska zajednica*, 1913., god. I., br. 22., str. 338.

23 Usp. (...), Desetgodišnjica Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 8., str. 117.

24 Josip Barišić, Fra Didak Buntić, *Luč*, Zagreb, 1922., XVII., br. 5., str. 115.

svoga naroda, radeći usto ustrajno i neumorno fra Didak nije poznao poteškoća i nesavladivih zapreka.”²⁵ K tome još fra Didak je bio osoba čvrsta karaktera, odlučna provesti zamisao u djelo. On je bio “najjača i najmarkantnija ličnost u Hercegovini dva prva desetljeća ovoga stoljeća: bio je neosporni kormilar broda, kojemu je časno ime Hercegovina. Njegova se pojava namećala, osvajala, zanosila. U mnogo je slučajeva bilo dosta, da se on odluči za nešto – za ideju ili pothvat – da se i prisutni priključe njemu u ogromnoj većini, da napuste svoje poglede i da se puste fra Didaku, da ih vodi. Ličnost magične moći znala je uvjeriti i druge, da počnu vjerovati u ‘nemoguće’ stvari. Ne samo da je znao odmjeriti, šta se može učiniti, šta li od potke sarkati, nego je znao izabrati radne skupove za ostvarenja pothvata i unijeti u njih svoj zanos i elan, da se katkada činilo, da su to drugi ljudi. Ovu vrlinu posjeduju samo izabranici. Fra Didak ju je imao u bogatoj mjeri.”²⁶

Ta, kršćanstvom nadahnuta i sve prožimajuća ljubav prema narodu, koja mu je otvarala oči za pravo stanje, za uzroke i načine njihova nadvladavanja te davala viziju o novoj i drukčijoj Hercegovini, temeljni je razlog i motivacija fra Didakova velikog angažmana oko prosvjećivanja nepismenih u Hercegovini. “Plemenita i uzvišena njegova duša patila je odavno s neznanja i zapuštenosti našega nepismenoga težaka, pa se dovijao načinu, kako bi ga iz tako bijednoga stanja iščupao.”²⁷

Još prije popisa stanovništva i pravog uvida u stanje u prosvjeti na području Hercegovine fra Didak je, kao osoba pronicava i ispravna pogleda, bio odlučio mijenjati stvari na tom području. Ideja o prosvijećenom hercegovačkom narodu uklapala se u njegov program i viziju o budućnosti Hercegovine, odnosno bila je presudni uvjet ostvarenja tog programa. Fra Didak je vrlo dobro znao da bez prosvijećenog naroda nema pomisli ni o kakvom drugom napretku. “A što da uradiš s nepismenim ljudima? Niti im možeš dati knjigu u ruku, niti mogu dobiti kakvo zaposlenje osim da tegle! Kako da im uzdigneš narodnu, socijalnu i vjersku svijest? Kako ih prosvjećivati da budu napredni, svjesni poljoprivrednici i dobri članovi zajednice? Fra Didaku je bilo jasno da je prvi korak da se pomogne seljaku – otvoriti mu oči, opismeniti ga.”²⁸

25 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 30.

26 Gracijan Raspudić, Fra Didak Buntić, *Hrvatski kalendar*, 1969., XXVI., str. 121.

27 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., XII., br. 10., str. 125.

28 Ignacije Gavran, Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi II.*, str. 103.

U pismu od 16. listopada 1913. godine, koje fra Didak piše fra Luji Radošu, župniku u Rasnu, vrlo se jasno iščitavaju fra Didakovi argumenti za prosvjetu kao puta do gospodarskog i svakog drugog razvoja Hercegovine. "Čuo sam da su Rašnjaci mnogi očekivali da ću im o cestam govoriti; kažite im neka budu mirni, cestu će dobiti jer je baš njihova cesta kod mene na prvom redu i pod prvim brojem. Kažite im i to da svak pa i vlada računa sa narodom u toliko u koliko je on prosvjetljen i prema tome da uvažuje njihove želje i potrebe. Zato one *čitanke i tablice* nisu ništa drugo nego *mine i lagumi* s kojim se ceste i ostale njihove potrebe izvode."²⁹

Kao još jedan od razloga za pokretanje prosvjetne revolucije u Hercegovini navodi se fra Didakova želja da sačuva hercegovačkog seljaka od zamkâ koje su ga vrebale zbog neprosvijećenosti. "Kraj svega toga je fra Didak znao, da narodu, koji život svoj provodi kod pluga i motike, treba mnogo dobrih prosvjetitelja i školovanih katoličkih vođa, jer ako takvih nema, onda narod ne zna, kuda bi ni kamo bi, pa padne brzo u šake bezvjeraca i gulikoža. A od toga je on htio svoje Hercegovce da sačuva."³⁰

Kao razlog fra Didakove odluke da prosvjetom svome narodu otvori vrata napretku sigurno ne treba zanemariti ni njegovu želju da taj narod sačuva od vjerskog fanatizma koji – što on upravo predbacuje Firdusu, vođi livanjskih muslimana³¹ – koči napredak i zarobljava upravo neprosvijećene.

Jedan od razloga fra Didakove prosvjetne revolucije svakako je i političke naravi. "Da paralizira njemačko-mađarsku politiku u Bosni, budio je u narodu nacionalnu svijest i dizao ga na borbu za svoja ljudska prava. On je preporučao narod ujedno gospodarski i prosvjetno i tako ga vodio do političke slobode."³²

Imajući takve razloge i stvorivši potrebne uvjete,³³ fra Didak se odlučuje za prosvjećivanje nepismenih. "Razmišljajući o mjesnim potrebama i o svemu, što bi trebalo učiniti za narodno podignuće u okolici Širokoga Brijega, fra Didak je brzo došao do uvjerenja, da je najveća narodna bola njegovo neznanje i da se ne će moći ništa znameniti-

29 (...) Iz rukopisne ostavštine fra Didaka Buntića, *Mir i Dobro*, 2/1972., str. 65.

30 Ilija Jakovljević, Hrvatski katolički prosvjetitelj, *Danica* 1923., str. 56-57.

31 "... Mnogo je kriva tome vama vaša vjerska zanešenost drugim riečima vjerski fanatizam. Koji je dakako obična pojava kod svakoga neprosvjetljenoga naroda." Andrija Nikić, *Događajnica BiH*, str. 608.

32 Oton Knezović, 10.-godišnjica smrti fr. Didaka Buntića, *Nova revija*, Markarska, 1932., str. 120.

33 Usp. Josip Barišić, Fra Didak Buntić, *Luč*, Zagreb, 1922., XVII., br. 5., str. 115.

jega poduzeti s narodom neukim i nepismenim. Trebalo je dakle najprije poraditi oko toga, da se podigne pismenost i prosvjeta u narodu.”³⁴

Marinko ŠAKOTA
**Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka**

OSNIVANJE SELJAČKIH ŠKOLA

Svoju odluku o prosvjećivanju nepismenih u Hercegovini fra Didak je najprije pokušao ostvariti preko tadašnje austro-ugarske vlade. Naime, tadašnjoj aktualnoj vlasti on je htio ukazati na loše stanje u prosvjeti i kritizirati njezinu usporenost i nehaj. Zato je nezadovoljstvo svoga naroda kao i svoje osobno fra Didak izrazio u *Spomenici* tadašnjem ministru Burianu. Tu Spomenicu fra Didak je napisao 20. studenoga 1909. godine, dakle nakon austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine, koja je bila 1908., odnosno uoči donošenja novog ustava, 17. veljače 1910. godine. U njoj se, osim pritužbâ na loše stanje na području prosvjete, tuži i na teško stanje u Hercegovini na političkom, gospodarstvenom i drugim područjima.

Kako od tadašnje vlade nije dobio nikakva odgovora, fra Didak zauzima svoje karakteristično stajalište: ako vlada ne pomaže, treba tražiti rješenja u vlastitim potencijalima. “Meni ne treba ni vlada ni njena pomoć, ja moram odgojiti narod, da on bude samosvijestan i upućen na samoga sebe. Ja hoću da narod dobije pouzdanja u samoga sebe i svoje žuljeve, a da ne čeka milost vladinu... Samosvijest i samopouzdanje moramo buditi i odgajati u našem narodu!”³⁵ Upravo taj fra Didakov stav bijaše jedan od dvaju temelja koje je on postavio za djelo koje će uslijediti: “... 2. da se narod—masa mora što više privući i priučiti na što življe sudjelovanje i učešće u radu oko svoje vlastite prosvjete i napretka želi li se kakav znatniji u tom pogledu uspjeh polučiti, a ne, da skrštenih ruku uvijek čeka, da mu to samo vlada oli tko drugi učini.”³⁶

Taj svoj dosljedni stav i odluku da narod mora sâm za svoju budućnost nešto poduzeti, bez pasivnog očekivanja od drugih, pa bila to i vlada, fra Didak, ubrzo nakon upućene Spomenice ministru Burianu, započinje pretvarati u djelo. “Na 11. sjednici mjesnoga odbora ‘H. N. Z.’ na Širokom Brijegu, držanoj na 10. travnja 1911., fra Didak kao predsjednik odbora iznese prijedlog ‘da se u svakom selu

34 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917), br. 1.-2., str. 34.

35 Josip Barišić, Fra Didak Buntić, *Luč*, Zagreb, 1922., XVII., br. 5., str. 114.-115.

36 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, II., br. 11., str. 163.

postavi po jedan čovjek, koji zna dobro čitati i pisati, koji će narod podučavati u čitanju i pisanju'. Prijedlog bi jednoglasno primljen i tim bude udaren osnov novoj uredbi pučkoga prosvjetljivanja: Hrvatskim seljačkim školama."³⁷

Spomenutim fra Didakovim planovima išla je u prilog i promjena vladine odluke o tečajevima za nepismene. Naime, sredinom 1910. godine vodila se rasprava u bosansko-hercegovačkom Saboru o naredbi Zemaljske vlade od 13. lipnja 1908. godine, kojom su bili zabranjeni tzv. privatni tečajevi za pobijanje nepismenosti. Zabrana vođenja tečajeve vrijedila je, naime, za one koji nisu imali pedagošku izobrazbu. Nastojanjem i upornošću nekih zastupnika u Saboru Zemaljska vlada je promijenila svoju odluku, koja je objavljena na XXXIII. sjednici Sabora, 1910. godine. Time su bile otklonjene i pravne zapreke za osnivanje privatnih inicijativa na području pučke prosvjete, kao što su npr. tečajevi za opismenjivanje.³⁸

Izgleda da je još prije donošenja odluke o pokretanju Seljačkih škola fra Didak u Zagrebu došao u kontakt s ABC Klubom, koji su 1905. godine osnovali zagrebački sveučilištarci, s ciljem borbe protiv nepismenosti tečajevima za nepismene.³⁹ Budući da je taj klub imao zavidne rezultate,⁴⁰ privukao je i fra Didakovu pozornost i interes. "Da se na vrelu upozna s organizacijom kulturnoga rada spomenutoga kluba i primjenom metode obuke, odlazi u Zagreb. Potrebite upute primi od pokretača Rudolfa Hercega i donese pune naramke Abecedarki i teka iz Zagreba, koje je klub darovao."⁴¹ Da je ABC Klub doista doprinio fra Didakovim Seljačkim školama, potvrđuje i sam fra Didak u svom *Izvještaju*.⁴²

37 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 34. Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, II., br. 11., str. 163; isto, br. 12. str. 182.

38 Usp. Dragan Čelik, Bosansko-hercegovački sabor za slobodno pobijanje nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, XII., br. 10., str. 121-123.

39 Usp. Branka Ujaković, *ABC za odrasle. Opismenjavanje odraslih u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005., str. 20-29.

40 Ivo Dobržanski u svojoj knjizi "Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice" donosi izvadak iz lista *Jubil. "Obzor" g. 1910. str. 92.*, o rezultatima ABC Kluba: "Društvo sveučilišnih građana za pouku analfabeta u Zagrebu sa 30 agilnih člana, obdržavali su kroz 5 godina (od 1905 – 1910), 202 tečaja sa 4094 učenika od kojih je uspjelo 3020, a dobro naučilo čitati i pisati 2500 učenika. Ovo spomenih za prisodobu sa Buntićevim radom." Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 11.

41 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanje nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 125.

42 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 14., str. 218.

Stvorivši odluku o osnivanju Seljačkih škola, pred fra Didakom se pojavilo nekoliko nimalo jednostavno otklonjivih zapreka. "Kao ravnatelju franjevačke gimnazije i upravitelju velike crkvene gragjevine na Širokom Brijegu fra Didaku je bilo nemoguće, da osobno otvori tečaj za nepismene. Usto najnepismeniji krajevi širokobrižanske župe bili su po 3, 4 sata udaljeni od franjevačkoga samostana, tako da im je uopće bilo nemoguće okoristiti se jedinstvenim tečajem za cijelu župu. Zato, ako se je uistinu htjelo pomoći narodu, nije bilo druge nego po samim selima otvoriti nekoliko tečajeva za nepismene. Ali na koji način, tko li će ih držati?"⁴³ "Nu gdje su mu u Širokom Brijegu sveučilištarci ili barem niža narodna inteligencija, koja bi mu pomogla na ledini pobijanja nepismenosti?"⁴⁴

Početak rada Seljačkih škola

"Plemenita je zamisao bila jednoga od naših zaslužnih Otaca, da se pokrenu *Hrvatske seljačke škole* za pobijanje nepismenosti u najširim krugovima naroda."⁴⁵ Tim riječima tadašnji provincijal hercegovačke franjevačke provincije, fra David Nevistić, u svojoj Okružnici iz 1916. godine promatra početke rada Seljačkih škola, ocjenjujući ih najvišom ocjenom. Dr. fra Dominik Mandić govori i o njihovu utemeljitelju: "Njihov je početak O. fra Didak Buntić, direktor franjev. gimnazije na Širokom Brijegu."⁴⁶ O utemeljitelju i počecima Seljačkih škola piše i jedan od prvih fra Didakovih suradnika, učitelj u Širokom Brijegu, Nikola Ostojić: "Početak analfabetičkog rada u ovom kraju, datira od početka školske godine 1911.-12.

Organiziranom suzbijanju analfabetizma početak je preč. o. fra Didak Buntić, ravnatelj mjesne franjevačke gimnazije. Kao predsjednik mjesne 'H. N. Z.' otpočeo je suzbijati analfabetizam, pomoću najsposobnijih članova toga društva."⁴⁷

O počecima fra Didakovih Seljačkih škola pisao je i fra Franjo Čturić: "Izađe marni sijač na polje, da posije

43 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 34.

44 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 125.

45 (...), Okružnica hercegovačkog provincijala o. fra Davida Nevistića o Hrvatskim seljačkim školama, *Kršćanska obitelj*, Mostar, 1917., str. 31-32.

46 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 33-34.

47 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 123-124.

sjeme... I sjeme pade na plodno tlo, i gle za kratko vrijeme iznikne i pokaza se biljka, od koje naraste krasno i korisno drvo, da već danas imamo stostruke plodove...

I izađe marni trudbenik zadnjih godina fr. D. Buntić na prosvjetno polje našega naroda i daje početak plemenitoj misli i način širenja pismenosti među naš nepismeni hrvatski težački narod...⁴⁸

Fra Didakova namjera o opismenjivanju bila je usmjerena u prvom redu na ona područja Hercegovine, odnosno, "uglavnom na ona sela i selca, gdje nema nar.(odnih) škola"⁴⁹.

Na samom početku fra Didak nije imao nikakve uvjete za uspješan rad zamišljenih škola. Osim nekoliko frataru u Širokom Brijegu i Nikole Ostojića, učitelja u mjesnoj širokobriješkoj školi, koji su mu bili spremni pomoći, on u početku nije mogao računati ni s kakvim osposobljenim "kadrom" za svoje škole. Prvi i najteži problem bio mu je, dakle, nedostatak učitelja.

Pa ipak fra Didak nije pokleknuo pred poteškoćom, nego je tražio rješenje.

Budući da nije mogao računati na kvalificirani kadar, fra Didak se okreće tada jedino mogućoj i ostvarivoj metodi. Od dva temeljna pravila njegovih planiranih škola prvo je glasilo: "1. da je svak u stanju drugoga naučiti ono, što i sam zna."⁵⁰ Uzevši to pravilo fra Didak za učitelje izabire same seljake. Najprije su to bili njegovi najbliži suradnici, odbornici Mjesnog odbora HNZ-e u Širokom Brijegu, koji su znali čitati i pisati, a zatim drugi pismeni i daroviti seljaci koje je fra Didak najprije ispitao, a potom potvrdio kao učitelje.⁵¹

Upravo to pravilo bilo je ključno i providonosno rješenje koje je olakšalo rad škola i dovelo do njihova velikog uspjeha. Prema fra Didakovu suradniku i prijatelju, učitelju Ivanu Sušcu, tu se radilo – bez obzira na sličnosti s drugima – o fra Didakovoj originalnoj ideji. "Iako možda nije nikad čuo za Bell-Lancastera (čija se metoda obuke u koledžima sastojala u tome, da bolji učenici podučavaju

48 Franjo Čuturić, Kakvo je sada narodno stanje kod katolika u Hercegovini i kakvo će biti?, *Krišćanska obitelj*, 1917., br. 7.-8., str. 134.

49 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 124.

50 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 163.

51 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 163.

slabije pod njihovim nadzorom), poslužio se tom organizacijom iz vlastite pobude.”⁵²

Ostaje nedovoljno jasno koje je godine fra Didak započeo osnivanje Seljačkih škola. Je li to bilo 1910. ili 1911. godine? Fra Didak u svom Izvještaju iz 1914. godine govori o 1910. godini, a prema fra Dominiku Mandiću i Nikoli Ostojiću bila je to 1911. godina. Dr. fra Andrija Nikić⁵³ smatra da se ipak radilo o 1910. godini, a za tu tvrdnju navodi fra Didakovo pismo koje je uputio predsjedniku Napretka, 9. lipnja 1913. godine, u kojem mu piše da je prve, dakle, 1910./11. školske godine, imao “koji desetak, druge stotinjak, a ove godine 1.200 u analfabetskim tečajevima”⁵⁴. Nemamo, dakle, razloga da 1910. godinu ne smatramo godinom početka rada fra Didakovih Seljačkih škola.

Seljačke škole ili tečajevi za nepismene?

Fra Didakove škole u početku su se zvale *Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice*, odnosno *Škole Hrvatske Narodne Zajednice* ili jednostavno *Seljačke škole*. Osim tih naziva, uveden je, očito kasniji, naziv, *Hrvatske seljačke škole*.⁵⁵

Iako je u službenom nazivu postojala riječ “škola”, neki su smatrali da se tu ipak radi o već viđenim analfabetskim tečajevima koji su obično kratko trajali (nekoliko tjedana) i bili usmjereni isključivo na učenje čitanja i pisanja. Takvo razmišljanje fra Didak nije smatrao ispravnim, pa se od njega ogradio. “Mnogo se o tome govorilo i pisalo kako smo mi obdržavali analfabetske tečajeve na Širokom Brijegu. Ja pak ovdje izjavljujem da mi zapravo nikakvih analfabetskih tečajeva obdržavali nijesmo niti smo ih imali na pameti, kada smo radili na ovoj organizaciji pučke prosvjete, niti su to što smo stvorili bili analfabetski tečajevi, nego su to ... prave, permanentne seljačke škole, vježbaonice i čitaonice podjedno (koje su, ako stoje pod vještom i valjanom upravom), kadre kraj prirodene darovitosti našega naroda prava čudesa počiniti, usprkos toga, što ti seljački učitelji nemaju bogzna kakove više na-

52 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

53 Usp. Andrija Nikić, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, str. 354-355.

54 Andrija Nikić, *fra Didakova skrb za Hercegovinu*, str. 63-64.

55 Usp. Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, Sarajevo, 1914.; Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., XII., br. 10., str. 126.

obrazbe.”⁵⁶ Osim fra Didaka i Mandić je kasnije nastojao ispraviti to pogrešno mišljenje koje je vladalo u javnosti.⁵⁷

Da su fra Didakove Seljačke škole imale obilježja pravih škola, potvrđuje nekoliko činjenica. “Kod Hrv. selj. škola ne radi se o kakvu časovitom i prolaznom nastojanju, da bi se veći ili manji broj ljudi naučio čitati i pisati, nego se tu radi o sustavnom i dobro promišljenom prosvjetljivanju seljačkoga naroda. Te škole imaju odregjenu svrhu pred očima, stalno uređenje i svoj posebni način rada. Glavna im je svrha ta, da udara čvrstu osnovu općoj ljudskoj naobrazbi među seljačkim svijetom, a druga, da seljaku pruže potrebito znanje u njegovu posebnom zvanju i zanimanju.”⁵⁸

Dakle, u Seljačkim školama čitanje i pisanje nisu bili glavna i jedina svrha, nego se u njima naglasak, prije svega, stavlja na odgoj u vjeri, gospodarstvu i kulturi, tj. na “vjersko, prosvjetno i gospodarstveno podignuće hrvatskoga seljačkoga svijeta...”⁵⁹. “I u tom je razlika od starih tečajeva za nepismene, što se je prije jedino za tim išlo, da se nepismeni nauče čitati i pisati, dok Hrv. selj. škole čitanje i pisanje ne smatraju nego nužnom podlogom za vjerski i gospodarstveni odgoj seljačkoga svijeta, što je njihova glavna zadaća. Osim toga stari tečajevi za nepismene nijesu trajali nego po 3, 4 sedmice ili najviše koji mjesec. Poslije toga o učenicima nitko nije vodio brigu, pa bi ih s vremenom dobra trećina posve zaboravila i ono malo, što su naučili. Kod Hrv. selj. škola obuka traje najmanje 4 godine. Za sve to vrijeme učenici su dužni pohagjati školu, da utvrde temeljno znanje i steku opću naobrazbu, koja im je potrebita kao ljudima i prosvjetljenim seljacima.”⁶⁰

Fra Didak se nije, dakle, htio zadovoljiti samo time da nepismeni nauče čitati i pisati nego da se ljudi njegova kraja odgoje u kulturne, civilizirane, prosvijećene i sposobne pojedince. Stoga je on “osobito nastojao, da narod nauči pristojnom ponašanju i međusobnom štovanju, a u tom je s njim složno radio narodni zastupnik Gjuro Džamonja, te kad čovjek dođe u onaj kraj, mora se čuditi učtivosti i

56 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 165.

57 Usp. Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 32.

58 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 32-33.

59 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 36.

60 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 33.

najprostijeg čobančeta.”⁶¹ “Naučiti čitati i pisati nije bila nakana o. Buntića... On je stvorio pučke institucije, koje će nastaviti djelo pučkog prosvjećivanja. No uspjeh tih seljačkih škola bio je mnogo veći, nego što se sam o. Buntić nadao.”⁶²

Marinko ŠAKOTA
**Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka**

Razlike između fra Didakovih seljačkih i tadašnjih državnih osnovnih škola

Ivo Dobržanski je bio oduševljeni zagovornik i širitelj fra Didakovih Seljačkih škola. Gdje god je mogao, promicao je fra Didakove ideje širenja pismenosti kroz njih. U tom svom uvjerenju išao je sve dotle da je smatrao potrebnim i korisnim “ove škole zajedničine označiti, kao posebnu vrst privatnih, pravih narodnih hrvatskih škola, kojima u onim krajevima, gdje nema državnih škola, treba da vlada prizna karakter privatnih škola, a učenici da mogu, ako hoće, polagati ispit na državnim školama”.⁶³

Kako bi svoju tezu potkrijepio argumentima, Dobržanski je u svojoj knjizi “Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice” razradio glavne karakteristike fra Didakovih seljačkih škola i usporedio ih s karakteristikama tadašnjih osnovnih škola. Prema njemu, Seljačke škole imaju prednost pred redovitim osnovnim školama iz nekoliko bitnih razloga: iz psiho-fizičkih, pedagoških, gospodarskih, higijenskih i etičko-socijalnih. Svi ti razlozi ujedno odaju i tajnu uspjeha Seljačkih škola. Ovdje donosimo čitav tekst Dobržanskog,

“Kod ovih naših škola seoskih vidimo neke vrlo karakteristične momente, koje valja istaknuti.

Prvo i rek bi najglavnije jest: volja učenika za naukom i duševnim radom; drugo je samovoljno podvrgavanje disciplini škole i treće: osobito poštovanje prema učiteljima i zahvalnost.

A u ovim trim istaknutim momentima i leži baš psihološki razlog brzine i solidnosti napretku tih škola i može se slobodno reći, da su u tome upravo ostvarili s te strane pedagoški ideal, u koliko se dabome ove škole odnose na mladež. Nadalje mora se istaći kod seoskih škola i gospodarski karakter. Poznato je, da je našem čovjeku konzervativnih nazora najteže dati dijete u redovnu školu

61 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 11.

62 Pero M. Lasić, *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1919., str. 14.

63 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 36.

radi toga, što mu je njegov školar u glavnom, a kad je škola udaljena od kuće i posvema izgubljen za njegovu kućnu i gospodarsku pripomoć. Zato je seljak više puta pripravan, da plaća rađe i globu i da žrtvuje što mu drago, samo da sina izbavi iz škole. Kod ovih seljačkih škola zajedničkih ovo otpada i dijete (učenik) ostaje kućnom gospodarstvu cijeli dan u službi, a večernje vrijeme, koje inače upotrebljava u besposlice i skitanje, a mnogo puta i na razno zlo upotrebljava za nauku. Tu odmah vidimo i moralnu prednost koje ove škole imadu pred redovitima. Djeca dok su u redovnoj školi pod paskom su učitelja, kad dođu kući, a osobito na večer, već i uslijed fiziološke potrebe organizma, gledaju, da se što više istrče i izletaju i to obično produžuju što kasnije na večer kad njihove jogunluke i zastranosti pokriva tmica, te roditeljima zadavaju dosta muke. Napokon je i roditeljima nad dokolicom učenika redovne škole teško vršiti kontrolu, jer tu vazda imade kod njih izgovora, da moraju učiti, da jedan drugom ide 'pokazivati' lekciju i tako se djeca uče lagati i obmanjivati.

Od velike je važnosti i higijenska strana kod seoskih škola. U redovnim su školama učenici skućeni po 4 – 5 sati a i više neprestano u sobi u prašini, tijelo nema dovoljno kretanje, dovoljno sunca i čistoga vazduha, to opet djeluje nepovoljno na živce i moždane, koji nijesu tako svježi, a i cijeli organizam nije kadar da proizvodi onu dispociju i volju za učenje, koje je doista potrebno. Kod seoskih škola zajedničkih ovo sve otpada. Dijete se po vazdan kreće na svježem zraku i suncu, mišice imadu prilike da izvađaju potrebno rastezanje. Pri tome učenici, a naročito čobani i. t. d. imadu dovoljno vremena da uz svoj glavni posao vrše svoje školske zadaće, uče vani na vazduhu – te tako izmjenjuju fizični rad sa psihičnim.

Važna je još osobito jedna pojava kod ovih seoskih škola, a to je samopomoć, na koju je učenik upućen. Kako nema sistematski ukočenih shema obuke, pod čijim bi teretom, a osobito kod nespretne upotrebe takove propisane sheme dijete trpjelo, to škola ili bolje učitelj daje samo učeniku najnužniju uputu, a više puta samo i poticaj, a učenik je upućen na samog sebe, da što većom snagom svoje volje i razvitkom domišljatosti i energije sam sebe uči. Tijem se u učeniku jača spoznaja svoje vlastite snage, moći i vrijednosti, podiže mu se samosvijest i samopouzdanje, a to su najvažnije poluge, najbitniji uslovi u životnoj borbi pojedinca.

Škola redovno nikad nemože već po svojoj organizaciji i po svom sastavu da djeluje individualno te da udesi svoj rad prema potrebi pojedinca – i zato što ko duže boravi po redovnim školama tim postaje nespretniji, nemoćniji

i nepraktičniji za život, dok učenici ovih seljačkih škola ostaju neprestano u kontaktu sa praktičnim životom, sa svojim težačkim zvanjem, te odmah naučivši pisati, služe se stečenim znanjem u svagdašnjem životu.”⁶⁴

Marinko ŠAKOTA
**Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka**

Fra Didakove škole suočene s preprekama

Početak rada Seljačkih škola bio je zastrt mnogim preprekama, koje su sprečavale bilo kakav pomak u realizaciji fra Didakova programa. “Uza sve nastojanje fra Didaka Buntića prve godine nije se moglo zavesti škole po selima radi neshvaćanja naroda.”⁶⁵ O uspjehu prve godine jedva bi se, dakle, moglo i govoriti. “Uspjeh je njihova rada prve godine (1911.) ako se uopće tako nazvati može, najviše usljed nemara i slaba odaziva u narodu veoma neznatan, bolje rekavši nikakav bio. Jedva je nekoliko desetaka učenika pristupilo godišnjem ispitu.”⁶⁶

Uzroci takvom neuspjehu u najvećoj su mjeri ležali u nemaru, u konzervativnosti, odnosno začahurenosti u starome i nepovjerenju prema novome, u predrasudama o školama, u neshvaćanju i zaostalosti naroda.⁶⁷ “Ni moj otac nije znao čitati pa je pošteno živio”, glasio je odgovor mnogih seljaka koji su se zbog zaostalosti odupirali novim stvarima.⁶⁸

Osim toga, odziv naroda kočile su mnoge predrasude o školama. “Bilo se je naime boriti proti neznanja i mnogih predrasuda u narodu. Tako da škola samo kvari mladež.”⁶⁹

Poznavajući dušu svoga naroda, njegove slabosti i vrline, fra Didak je kao čovjek visoke inteligencije i iznimne sposobnosti komuniciranja i prilagođivanja različitim situacijama znao pristupiti i novonastalom problemu na pravi način. Na prigovor da škola kvari mladež, fra Didak je odgovarao sljedećim argumentima: “Nije istina, da ško-

64 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 34-36.

65 Dominik Mandić, *Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 34.

66 Didak Buntić, *Izvjestaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914.*, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 179.

67 Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 30.; Dominik Mandić, *Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 34.

68 Usp. Ignacije Gavran, *Rodoljub na djelu, Putovi i putokazi II.*, Svjetlo riječi, str. 103.

69 Didak Buntić, *Izvjestaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914.*, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

la kvari narod, pače ona ga podiže i u moralnom pogledu, nego zla škola kvari narod, a takovim ne ćete zar nazvati svoje vlastite škole. Zar su svi školovani ljudi opaki a neškoloovani sveti? Zar ne počinjaju i neškoloovani ljudi zločine kao i školovani? Zar da bacimo oštri nož zato što se s njim možemo porezati?”⁷⁰

Opismenjivanje žena

Prema popisu iz 1911. godine stanje pismenosti žena bilo je na vrlo niskoj razini: “Pismenih ženskih bilo je najviše u kotarima: žepačkom (12%), zeničkom (11%), gradačačkom (9%), bijeljinskom (9%), travničkom, prnjavorskom i derventskom (po 8%), a najmanje u cazinskom (8 od svake hiljade), tuzlanskom seoskom i mostarskom seoskom (po 9), krupskom (11) i kotorvaroškom (12 od svake hiljade).”⁷¹

U gradovima je, i s obzirom na pismenost žena, stanje ipak bilo znatno bolje nego na selu. “U Sarajevu je 65% pismenih muškaraca, a pismenih ženskih 49%; u Mostaru ima 68% pismenih muških, a 36% pismenih ženskih. Pismenih muških ima u Tuzli 56%, a u Banjoj Luci 54%, a pismenih ženskih je u Tuzli 40%, a u Banjoj Luci 36%.”⁷²

Jedna od težih predrasuda koje su narod zarobljivale i odvrćale od ulaska u novoosnovane Seljačke škole bilo je upravo školovanje žena, kojima je fra Didak od samog početka otvorio tu mogućnost. “Pa kako je bilo ratno vrijeme da se za to školuju i imena u izvještaj zavode te će napose sve one žene i djevojke koje budu znale čitati i pisati, morati ići dvoriti ranjenike i bolesne vojnike. Nadalje, pismenost vrijedi za muške kako tako, ali na što pismenost ženama?”⁷³

Na spomenuti prigovor fra Didak je najprije odgovorio svojim autoritetom i uvjerenjem: “Što se tiče dvorbe ranjenika poštenu vam besjedu dajem, da nijedna ženska, koja znade pisati ne će od svoje kuće, nego ako ureba

70 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

71 Stj. Janković, Nepismenost u Bosni i Hercegovini I., *Hrvatska zajednica*, 1913., I., br. 3., str. 35.

72 Stj. Janković, Nepismenost u Bosni i Hercegovini I., *Hrvatska zajednica*, 1913., I., br. 3., str. 35.

73 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

zamoliću V. Z. Vladu, da se uzmu zato samo nepismene neka dvore ranjenike i vuku vodu i drva kao magarice i to će me sigurno vlada poslušati.”⁷⁴

Na posljednji otpor naroda opismenjivanju žena, koji se temeljio na pitanju zašto uopće ženama treba škola, fra Didak pronalazi snažne i prekrasne argumente: “Velite, da škola nije nužna za ženske: no ja vam kažem, da uprav na to važnost polažem da se i naše žene školuju isto tako kao i muški, jer je mjerilo naobrazbe svakog pojedinog naroda naobrazba njegove žene i na kom je stupnju naobraženosti njegova žena, na tome je i ostali narod. Ne veli li i naša poslovice, da tri ugla kuće stoje na ženi, a četvrti na čovjeku. K tome je, kako vam mora biti poznato, majka prvi i glavni učitelj svoga poroda, koga nitko do jedinoga Boga nadomjestiti ne može, pa čemu će majka naučiti svoju djecu, te svoje najmilije učenike, ako je i sama neznana i neuka?”⁷⁵

Kako bi djevojke još više potaknuo da se odlučnije zauzmu oko svoga opismenjivanja, fra Didak snalazljivo i mudro primjenjuje odredbu pape Pija X., *Ne temere*, od 2. kolovoza 1907. godine, u kojoj stoji da se nakon vjenčanja mladenci moraju vlastoručno potpisati na ženidbeni ugovor, a uvjet za potpis, a time i za vjenčanje, jest sposobnost čitanja i pisanja. “Za to se s potpunim pravom zahtijeva koliko od ženjenika toliko od udadbenice pismenost, jer oni stupaju u stalež u kome moraju biti ne samo roditelji i odgojitelji svoga poroda a bez znanja kome je temelj pismenost jadan je navlastito u današnje doba i kukavan takav učitelj i odgojitelj.”⁷⁶ “Fra Didak je namjerno prešutio taj drugi dio dekreta koji daje mogućnost da se umjesto nepismenih zaručnika mogu potpisati svjedoci, kako bi kod mladića a posebno kod djevojaka izazvao što jači i brži osjećaj i potrebu učenja čitanja i pisanja pohađajući novootvorene škole, jer će, u protivnom, ostati neudate, odnosno neoženjeni.”⁷⁷

Već 1913. godine pokazalo se da je učinak fra Didakovih argumenata bio iznimno dobar za participaciju žena u njegovim Seljačkim školama. “Ove odlučne riječi nijesu

74 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

75 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

76 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180-181.

77 Andrija Nikić, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, str. 356.

promašile svoga cilja. To se vidi iz toga, što je skoro pretežniji broj učenica nego učenika.”⁷⁸ Godine 1916. stanje se još više promijenilo u korist učenica. Naime, te godine na javnom ispitu na Širokom Brijegu sudjelovalo je “do 30 škola sa koje 700 učenika i to preko 80% ženskih”.⁷⁹

Uspjevši srušiti mnoge zapreke koje su bile postavljene pred žene, fra Didak Buntić otvorio je u Hercegovini novu stranicu odnosa prema ženama, a osobito njihovu odnosu prema prosvjeti. Ne samo da su bile ravnopravne u odnosu na muškarce glede upisa u školu, odnosno poučavanja u školama kao učiteljice, nego su se s njima natjecale⁸⁰ i bile u prednosti s obzirom na broj učenika kao i s obzirom na zanimanje i pristup učenju. Budući da nemamo sva imena učitelja i učiteljica, na osnovi nekih pokazatelja, kao npr., Seljačkih škola na Humcu, možemo zaključiti kako je broj učiteljica u fra Didakovim školama bio tek nešto manji od broja učitelja.⁸¹

JAVNI ISPITI SELJAČKIH ŠKOLA

Jedan od najvažnijih elemenata Seljačkih škola bili su tzv. javni ispiti, tj. glavni ispiti za sve kandidate koji su pohađali spomenute škole. Javni ispiti održavani su najprije u Širokom Brijegu, ispred franjevačkog samostana. Za dan njihova održavanja fra Didak je izabrao Duhove,⁸² što je po sebi vrlo zanimljivo i znakovito. Kao što su na Duhove Isusovi učenici doživjeli svoje osobno prosvjetljenje i preobrazbu i nakon toga započeli mijenjati svijet oko sebe donoseći mu Krista, tako je i fra Didak htio da se na Duhove to isto dogodi njegovim učenicima: da budu prosvijetljeni, da se preporađaju, kako bi mogli mijenjati svoja sela, svoju Hercegovinu.

Postoje izvještaji prema kojima su, osim u Širokom Brijegu, ispiti održavani i u drugim mjestima, odnosno župama u kojima su djelovale Seljačke škole, kao u Rasnu, Grljevićima, Gorancima, Mostaru, na Humcu itd.

78 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

79 N. M., Svečani ispit hrvatskih seljačkih škola na Širokom Brijegu, *Kršćanska obitelj*, Mostar, 1916., XVII., br. 7.-8., str. 182.

80 Usp. Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

81 Usp. Serafin Dodig, Popis Hrv. selj. škola na Humcu kod Ljubuškoga, *Kršćanska obitelj*, 1917., br. 1.-2., str. 37-38.

82 Usp. Kazimir Barišić, Naši dragi pokojnici – fra Didak Buntić, *Spomenica*, str. 130.

Zbog svoje svečanosti i raskoši, ti javni ispiti bili su prava novost za hercegovačko pučanstvo, pravi narodni blagdan, festival koji je ostavljao duboke dojmove na nazočne. “Divota je bilo gledati i slušati ispite njegovih (*fra Didakovih*, op. a.) učenika, koji su se obično obdržavali na Duhove pod vedrim nebom i njegovim dubom na Šir. Brijegu. – S kolikim li je On zadovoljstvom dijelio darove svojim ponajboljim učenicima, a tek s kolikim su ih veseljem oni primali! To su bili divni časovi, koji će ostati duboko zapisani u duši svakoga, tko je jedanput prisustvovao ovakvoj nar. svečanosti.”⁸³

Vanjski sjaj kod javnih ispita (izvještene zastave, nazočnost uglednih osoba iz crkvenog, društvenog i političkog života, svečano obučeni učenici i učenice s kitom cvijeća u ruci, pucanje prangija, zvonjava zvona i sviranje glazbe širokobrijeških gimnazijalaca) imao je svoju jasnu svrhu: “Fra Didak je htio, da ovom velikom pompom popularizira prosvjetnu akciju. Da narod vidi, kakova se važnost daje prosvjeti.”⁸⁴

Fra Didak je izvrsno poznao dušu svoga naroda, zato je mogao i poduzeti takvo nešto. “Svrha je tih ispita, da se pokaže pred javnošću uspjeh i napredak preko godine, ali glavno taj, da se u samom narodu probudi i održi volja za knjigom i za naukom. Jer na narodnu dušu djeluje sve veliko, svečano i izvanredno, a takovi su Buntića godišnji ispiti.”⁸⁵

Takva fra Didakova strategija donijela je odlične rezultate u brzom i uspješnom širenju Seljačkih škola i njihova programa opismenjivanja. “Osobito tako poticalo, da se u učeniku probudi volja za daljnjim radom jesu izim dijeljenja nagrada većinom molitvenici i pjesmarice, javni ispiti. Kako se tim ispitima daje karakter narodnih svečanosti, gdje se izim polaznika škola sakupe roditelji te ini mnogobrojni narod, to se na taj način jača u učenicima socijalno i etično čuvstvo, a učvršćuje se u njemu volja za daljnjim radom kad vidi, da se na ovaj način njegovom radu podaje velika važnost. Kad su seljaci iz daljnje okolice vidjeli ispite na Širokom Brijegu, bili su zaneseni, pa su o viđenoj ‘lipoti’ pričali u svom selu, pa se je već i ta čisto estetska i socijalna strana ovih ispita pobudila volju u tijem gostima, da bi i oni u svom kraju takvu slavu doživjeli.”⁸⁶

83 Josip Barišić, *Fra Didak Buntić*, *Luč*, XVII., br. 5., str. 115.

84 Ivan Sušac, *Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti*, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

85 N. M., *Svečani ispit hrvatskih seljačkih škola na Širokom Brijegu*, *Kršćanska obitelj*, 1916., XVII., br. 7.-8., str. 181.

86 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 30-31.

Kao jedan od načina poticanja interesa naroda za Seljačke škole fra Didak je uveo natjecanje između selâ. Koje selo pokaže najbolje rezultate na svečanom ispitu, to odnosi barjak. Na taj je način fra Didak u narod unio dodatne razloge za učenje, što potvrđuje i pismo upućeno njemu od izvjesnog učenika Nikolice, koje je objavila Hrvatska Narodna Zajednica: “Kako je fra Didak uveo za učenike seljačkih škola ispite, to u selima vode računa o tome, koje je selo najbolje knjigu izučilo. Tako piše Nikolica: ‘Sad, dragi oče, fra Didak, piši mi, kad će biti ispit učenika, koji će najbolje znati i koje će selo odniti barjak?’”⁸⁷

Javni ispiti privukli su pozornost i tadašnjih vlasti, kako crkvene tako i državne, te mnogih drugih uglednih osoba iz kulturnog života BiH. “Zaključni ispiti učenika slavili su se kao velika narodna svečanost. Kao vladini izaslanici prisustvovali su istima ovi: pogl. Gospoda predstojnici: G. Letzov i R. Horvat, velem. g. okružni predstojnik dr. Sokrat Petrović i veleuč. g. okružni školski nadzornik A. Pordušić. Od ostalih: presv. g. biskup A. Mišić, preč. o. provincijal o. D. Ostojić, nar. zastupnik g. Džamonja; od mostarske gospode kolega: Žagrović, Banoža i Sočo, neka gospoda profesori most. gimnazije, okolišna gospoda učitelji i župnici, te mnogo druge gospode raznoga staleža, kao i svi viđeniji ljudi iz čitavoga ovog kraja.”⁸⁸

Javni ispit 1912. godine

Srušivši mnoge zapreke nakon slabog uspjeha u školskoj 1910./11. godini, fra Didak je zajedno sa svojim učiteljima s novim zamahom krenuo u još odlučniju borbu protiv nepismenosti u Hercegovini. U sljedećoj, 1911./12. školskoj godini, rezultati su bili malo bolji nego prve godine. “Tek početkom godine 1912. pođe fra Didaku za rukom, da otvori 5 škola u 4 sela i da nagovori nekoliko seljaka i seljakinja, da se upišu u školu. Radi narodnoga nepovjerenja u tu novotariju i međusobnoga rujanja do malo mnogi ostave školu, a samo ih jedna šaćica ustraje dokraja.”⁸⁹ Fra Didak, međutim, ni tada nije pokleknuo, nego je nastavio ustrajno raditi i pridobivati seljake za svoje škole.

87 (...), Hrvatski narod i knjiga, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2., str. 2.

88 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., god. III., br. 9., str. 125.

89 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 34.

Zbog toga se 1912. godine ipak dogodio velik pomak. Iako je učenika bilo vrlo malo, ipak se radilo o vrlo značajnom, za budućnost fra Didakovih škola možda i presudnom, uspjehu. "Na 24. svibnja 1912. obdržavan je prvi javni ispit seljačkih škola pred franjevačkim samostanom na Širokom Brijegu. Izvanredni uspjeh, kojega su učenici tom prigodom pokazali, i vanjski sjaj, kojega je fra Didak znao dati ispitu, potpuno su otvorili narodu oči."⁹⁰ I fra Didak je opisao taj prvi javni ispit: "Druge godine 1912. bio je doduše nešto bolji. Na ispit ih je došlo kojih 150 i to većinom iz tri škole. Ispitu je prisustvovao čitavi odbor 'H.N.Z.' te školski upravitelj narodne osnovne škole gosp. Nikola Ostojić. Napose je svojom prisutnosti odlikovao ovaj rad naših škola velč. o. fra Bariša Drmić, gvardijan i nadzornik mjesta, koji je tom prigodom rekao lijepo slovo ističući svoju radost i veselje nad tom pojavom i uvažujući rad 'H.N.Z.'. Njegovu moralnu potporu i ljubav, kojom je on i kasnije pratio ovaj rad naše zajednice ne može naš odbor nikako zaboraviti niti je dostatno ocijeniti. Tom je prigodom najboljim učenicima podijeljeno 50 nagrada lijepog pučkog molitvenika mnp. o. fra Anđela Nuića."⁹¹

Nakon tog javnog ispita dolazi do velikog obrata, do povećanja broja učenika i učitelja, a za to je bilo zaslužno nekoliko odlučujućih elemenata. "Ona svečanost, što ju je O. Buntić tom zgodom priredio, podjela darova učenicima, nagrada učiteljima, a nada sve sposobnost učenika, začudila je ostali narod i sad se javljaju analfabeti bez razlike spola i dobi, da žele učiti čitati i pisati."⁹²

Dakle, Seljačke škole od javnog ispita 1912. godine doživljavaju trajni uspon i rast. U jesen te iste godine "otvoreno je 18 novih škola u širokobriješkoj župi."⁹³

Javni ispit 1913. godine

Pravi rezultati Seljačkih škola, odnosno pobjeda fra Didaka Buntića i njegovih suradnika, pokazali su se u pravom svjetlu 1913. godine, o čemu sam fra Didak izvješćuje: "God. naime 1913. bilo je preko 1.000 učenika, koje je

90 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., Mostar, 1917., br. 1.-2., str. 34.

91 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 179-180.

92 Petar Lasić, *Hrvatske seljačke škole u Hercegovini*, Mladost, Split, 1917., str. 146.

93 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 62-63.

obučavalo 18 seoskih učitelja u čitanju i pisanju, a gospoda profesori franj. gimnazije O. fra Sebastijan Lesko i Eugen Tomić u crkvenom i narodnom pjevanju. Na ispitu je bilo oko 700 učenika i učenica, a da nije više, krivo je to, što je obdržavan pokasno, te su mlađarija napose čobančad odselila bila u planinu. Sam je ispit bio jedna velika narodna svečanost, pravi trijumf ove institucije, preko koga mukom prelazimo, pošto je u javnosti o njemu i previše govora bilo.

Bitka je bila sjajno izvojštena. Sve je leglo i u prah palo pred tom bujicom i manifestacijom narodne svijesti i oduševljenja. Ali je i borba bila teška.”⁹⁴

Javni ispit 1914. godine

Javni ispit 1914. godine bio je, prema Dobržanskom, “jedan historički događaj u hrvatskom narodnom životu”⁹⁵ i vrhunac dotadašnjeg rada Seljačkih škola. Na njemu je sudjelovalo 1.500 polaznika tih škola, tj. 800 učenika i 700 učenica. Ispit je održan 24. svibnja.⁹⁶

Svoje dojmove o javnom ispitu 1914. godine zapisao je u svojoj Kronici fra Dominik Mandić: “Svi smo bili sretni i zadovoljni na polučenom uspjehu, koji ne može nitko sebi predstaviti, što neće vidjeti vlastiti očima. Jedna nas je samo želja morila, a ta je da se slične škole rašire što prije po svoj Hercegovini i po cijeloj Hrvatskoj...”⁹⁷

Koliko je snažno svečani ispit u Širokom Brijegu 1914. godine djelovao na fra Dominika Mandića, potvrđuje i njegovo razmišljanje, zapisano u njegovoj Kronici, o organiziranom širenju Seljačkih škola po svim hrvatskim zemljama pomoću posebnog društva koje bi se zvalo *Pučka prosvjeta*. “Na čelu društva imao bi stati središnji odbor sa stalnim predsjednikom i tajnikom, koji bi vodili i upravljali sveukupnim radom. Predsjednikom bi imao biti sam početnik i organizator seljačkih škola, fra Didak Buntić, a tajnikom jedan od njegovih pomoćnika u Hercegovini.”⁹⁸

94 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

95 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, 1914., str. 31.

96 Dobržanski na nekoliko mjesta spominje 24. svibnja, kao nadnevak održavanja javnog ispita 1914. godine. Na jednom mjestu piše da je to bilo 21. svibnja, što je, vjerojatno, tiskarska pogreška. Usp. Ivo. Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 5., 10. i 24.

97 Andrija Nikić, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, str. 363.

98 Andrija Nikić, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, str. 366.

Osim u Širokom Brijegu "31. svibnja (1914., op. a.) održan je u Kočerinu svečani ispit, koji je narodu ulio još više pouzdanja i oduševljenja."⁹⁹

Marinko ŠAKOTA
**Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka**

Rad Seljačkih škola i javni ispit 1915. godine

Iako se nakon javnog ispita u Širokom Brijegu 1914. godine još povećao broj Seljačkih škola, naime 1915. godine "zavedene su škole u Gorancima i Mostarskom Gracu",¹⁰⁰ ipak na javnom ispitu u Širokom Brijegu 1915. godine sudjelovalo je nešto manje učenika nego prethodne godine. "Na velikom ispitu učenika seljačkih škola, što no se obdržavao o Duhovima na Širokom Brijegu pristupilo je 1.374 učenika i učenica. Od ovih bilo je oko 850 ženskih, većinom odraslih, a mnogo i starijih. Učenici i učenice su većinom zimus i jesenas počele učiti. Svi su ovi učenici i učenice pokazali na ispitu, da su doista lijepo naučili čitati i pisati."¹⁰¹

Osim u Širokom Brijegu javni ispiti te godine bili su i u drugim mjestima. Tako Ivan Sušac, učitelj u Kočerinu, piše da je s fra Didakom bio na ispitu polaznika Seljačkih škola u Grljevićima, koje je vodio "agilni i mladi težački pjesnik Nikola Kordić" i da je uspjeh bio "vrlo dobar".¹⁰² I u Mostaru je te godine bio ispit polaznika Seljačkih škola.¹⁰³ Javni ispit održan je i u Kočerinu. "Ispit se obdržavao dana 6. lipnja. Prisustvovalo mu je mnogo franjevac sa fra Didakom Buntićem na čelu i fra Didakovih seljačkih škola pod barjakom te drugog svijeta. Uspjeh bijaše vrlo dobar."¹⁰⁴

Rad Seljačkih škola i javni ispit 1916. godine

Širenje Seljačkih škola nastavlja se i u 1916. godini. Te godine s radom su otpočele škole u župama: "Humac,

99 Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 32.

100 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 63.

101 (...), Rad seljačkih škola "Hrvatske Narodne Zajednice" u ratno doba, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1915., god. III., br. 7., str. 166.

102 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

103 Vijest da je i u Mostaru 1915. godine bio javni ispit, dobivamo iz teksta ispod jedne fotografije, objavljene u listu *Hercegovački Hrvat*: "Fra Paško Martinac, župnik u Gorancima, jedan je od najvrjednijih trudbenika na polju širenja pismenosti. – Ova nam ga slika prikazuje na ispitu analfabeta u Mostaru 1915. godine." (...), *Hercegovački Hrvat*, Sarajevo, 1916., str. 33.

104 (...), Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, 1915., III., br. 8., str. 174.

Studenci, Vitina, Gorica, Drinovci, Posušje i Posuški Gradac”¹⁰⁵.

Javni ispit polaznika Seljačkih škola u Širokom Brijegu održan je 1. lipnja 1916. godine.

“Učenici su bili poredani u četiri reda ispred crkve i samostana. Svaka je škola stala napose sa svojim učiteljem i zastavnikom s hrvatskom zastavom naprijed. Ispitu je učestvovalo do 30 škola sa koje 700 učenika i to preko 80% ženskih. Muški se učenici nalaze većinom u vojsci, a mnogo ih je otišlo i u planinu, jer je ove godine ispit preveć kasno...

Ispit je trajao do 11 sati. Poslije je držao presv. biskup svečanu misu i odulji govor, u kojem se je sjetio ovih teških vremena, narod potakao na rad i megjusobno potpomaganje, istumačio mu korist prosvjete i pismenosti i preporučio svijetu, da i unaprijed radi i ustraje na započetom putu.”¹⁰⁶

Osim u Širokom Brijegu javni ispit Seljačkih škola bio je i u Gorancima 25. lipnja 1916. godine. Seljačke škole u Gorancima predvodio je fra Paško Martinac. Javni ispit 1916. godine održan je i na Humcu.¹⁰⁷

U 1916. godini fra Didakove Seljačke škole doživjele su i službeno priznanje i preporuku Uprave hercegovačkih franjevacu. Naime, u svojoj nastupnoj okružnici od 23. rujna novi provincijal, fra David Nevistić, “preporučio je franjevcima da se svim silama zauzmu za širenje Hrv. seljačkih škola po svim župama u Hercegovini”.¹⁰⁸ Na taj način provincijal je fra Didakove škole stavio pred fratre kao *program Provincije*.¹⁰⁹

Rad Seljačkih škola 1917. godine

Vrhunac fra Didakova pokreta opismenjivanja nepismenih u Hercegovini kroz Seljačke škole bio je početkom 1917. godine. Te godine Seljačke škole bile su osnovane gotovo u svim župama u Hercegovini koje su vodili franjevci. Isto tako počinje se ostvarivati nalog provincijala Nevistić-

105 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 63.

106 N. M., Svečani ispit hrvatskih seljačkih škola na Širokom Brijegu, *Kršćanska obitelj*, 1916., XVII., br. 7.-8., str. 181-182.

107 Usp. (...), Analfabetski tečajevi u Hercegovini, *Hercegovački Hrvat*, 1917., str. 28-32.

108 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 64.

109 Usp. (...), Okružnica hercegovačkog provincijala o. fra Davida Nevistića o Hrvatskim seljačkim školama, *Kršćanska obitelj*, Mostar, 1917., str. 31-32.

ća o objavljivanju posebne rubrike u *Kršćanskoj obitelji* o Seljačkim školama.¹¹⁰

Prema nalogu provincijala fra Davida Nevistića početkom 1917. godine u *Kršćanskoj obitelji* započinje se objavljivati posebna rubrika pod naslovom "Vjesnik Hrvatskih seljačkih škola" koji je bio posvećen radu Hrvatskih seljačkih škola.¹¹¹

Marinko ŠAKOTA
Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka

Prekid rada Seljačkih škola

"I upravo, kada je pokret bio na svom vrhuncu, najjedanput je došao nagli i potpuni prekid rada."¹¹² Razlog prekida rada Seljačkih škola nije bio rat, nego glad koja je već početkom 1917. zavladała Hercegovinom. "Franjevci, na čelu s fra Didakom Buntićem, sve su napustili, pa i Hrv. seljačke škole, i bacili se na posao da narod spasavaju od gladi i očite smrti."¹¹³

Unatoč golemim poteškoćama zbog gladi, ipak su i u školskoj 1916./17. godini radile neke Seljačke škole. "Školski upravitelj Nikola Ostojić i njegova supruga učiteljica Jozefina Ostojić obdržavali su ove školske godine analfabetski tečaj. U tečaj upisalo se 120 osoba, a od ovih ih je izostalo 28 radi raznih težačkih radova, dok su 92 osobe svršile tečaj s dobrim uspjehom. Osim čitanja i pisanja, učenici i učenice upućene su u sve četiri vrste računa, zatim u kućanstvo i gospodarstvo te u zemljopis i u kratku povijest. Nastavnici su učenicima poklonili sve pisane stvari i za nagradu svakom učeniku i učenici podijelili po dvije lijepe knjige. – Ugledali se u ovaj rad i drugi učitelji i učiteljice!"¹¹⁴

Iako su, najvjerojatnije, postojale i bile aktivne, nema podatke o radu drugih Seljačkih škola 1917. godine.

ŠIRENJE SELJAČKIH ŠKOLA U BOSNI I HRVATSKOJ

Prve Seljačke škole fra Didak je osnovao u školskoj godini 1910./11. u selima širokobriješke župe. Međutim, nakon javnog ispita 1913. godine to više nisu bile jedine

110 Usp. Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1938./39., V., str. 64.

111 Usp. Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 36.

112 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1938./39., V., str. 64.

113 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1938./39., V., str. 64.

114 (...), Analfabetski tečaj na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 6., str. 85.

osnovane škole, jer se fra Didakov pokret opismenjivanja počeo širiti i na druge krajeve. “No što je još važnije ovaj rad i uspjeh nije ostao bez snažnoga upliva i uticaja na druge napose okolne župe i odbore. I upravo radi takovoga prosvjetnoga i gospodarstvenoga rada našega mjes. odbora o kome će dolje još govora biti, dobiva ‘H.N.Z.’ svoju važnost i tek sada aktuelnom postaje.”¹¹⁵

Širenje Seljačkih škola u Bosni

Fra Didakove Seljačke škole prešle su granice Hercegovine i proširile se u Bosnu. Najznačajniji su za širenje tih škola u Bosni Ivo Dobržanski, novinar i urednik Hrvatske Narodne Zajednice, i Ivan Sušac, učitelj.

Ivo Dobržanski je 1914. godine, nakon povratka s javnog ispita polaznika Seljačkih škola u Širokom Brijegu, napisao knjigu *Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, u kojoj je u kratkim crtama prikazao fra Didakov rad, odnosno rad Seljačkih škola u Hercegovini. Osim toga Dobržanski je objavljivao *Početnice ili bukvar za nepismene* po fra Didakovoj metodi i često slao izvješća u razne novine o radu Seljačkih škola u Hercegovini i Bosni.

Seljačke škole u banjalučki kraj iz Hercegovine je 1916. godine prenio Ivan Sušac. Naime, te godine on je premješten iz Kočerina, gdje je obnašao službu učitelja, i postavljen na istu službu u Banja Luku. U Banja Luci i okolnim selima nastavio je širiti Seljačke škole. Razmišljao je čak o tome da se bavi samo širenjem tih škola. Toliko mu je bilo stalo do širenja pismenosti kroz Seljačke škole, da od svoje ideje nije odustao ni onda kada mu je molba odbijena.¹¹⁶

Fra Didakove Seljačke škole došle su 1916. godine u Vareš i okolicu.¹¹⁷ Za njegove škole zanimali su se i franjevački bogoslovi u Sarajevu.¹¹⁸

Seljačke škole otvorene su i u Kreševu. O tome je izvjestila Hrvatska Narodna Zajednica: “Javlja nam iz Kreševa, da je učitelj Marko Pavičić otvorio tečaj za nepismene i da se odmah prijavilo 50 učenika.”¹¹⁹

115 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181-182.

116 Usp. Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., XII., br. 10., str. 126.

117 Usp. Varešak, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 7., str. 107-108.

118 Usp. (...), Predavanje o širenju pismenosti, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 5., str. 81.

119 (...), Analfabetski tečajevi, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2., str. 14.

Zanimanje za Seljačke škole postojalo je i u kotorvaroškom kraju. "Iz Kotor Varoši piše nam prijatelj, da je u Vrbanjcima fra Jako Jurić počeo širiti knjigu."¹²⁰

I Otinovci su prihvatili Seljačke škole: "Bivši narodni zastupnik i župnik u Otinovicima Juraj Veseličić, otvorio je hrvatske seljačke škole u svojoj župi, te je za učenike nabavio oveći broj Početnica ili bukvara za nepismene (analfabete)."¹²¹

Fra Didakova metoda opismenjivanja u Hrvatskoj

Fra Didakov način opismenjivanja bio je vrlo popularan i prihvatljiv ne samo u Hercegovini i Bosni nego i u Hrvatskoj. *Središnji zemaljski odbor u Zagrebu*, čiji je predsjednik bio dr. Josip Šilović, nije se brinuo samo za zaštitu djece stradalih vojnika u Prvom svjetskom ratu nego je u svoje djelovanje uključio i borbu protiv nepismenosti. Taj odbor koji je pomogao fra Didaku za vrijeme gladi, prihvatio je i preuzeo fra Didakovu metodu za opismenjivanje nepismenih. "Međutim, pored ove akcije namještenjem Rudolfa Hercega, poznatoga publiciste i marljivoga radnika u području suzbijanja analfabetizma u narodu, Središnji zemalj. odbor razvija svoj pučko prosvjetni rad u novome pravcu, u nastojanju, da smanji u najkraće vrijeme velik postotak nepismenosti. Jer uz alkoholizam bezuvjetno je jedna najveća nesreća našega naroda postotno brojan analfabetizam, koji inače darovita našega čovjeka drži sapeta u mraku i nanosi mu teške nesreće.

U tu svrhu organizirao je 'Središnji zemaljski odbor' upravo neumornim i žilavim nastojanjem Rudolfa Hercega po selima i većim mjestima odbore i organizacije za suzbijanje analfabetizma, kojima bijahu ponajviše, što je napokon i prirodno, pročelnici sami učitelji, ili opet po mjestima, gdje nije bilo škola sami prosvjećeniji seljaci. Zadaća ovih odbora i organizacija bijaše, da za jesenske, kasne jesenske, osobito pak zimske sezone organiziraju analfabetske tečajeve za odrasle. U školskim područjima u samoj školi, u mjestima bez škole po domovima seoskih starješina i uglednika, gdje bi onda pismeni i prosvjećeniji seljaci držali podučavanje po seoskim domovima *prema prokušanoj metodi Fra Buntića*, poznatog prijatelja maloga čovjeka a i najoduševljenijega radnika oko skupljanja

120 (...), Analfabetski tečajevi, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2., str. 14.

121 (...), Analf. tečaj u Banjoj Luci..., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 5., str. 68.

bosansko-hercegovačke siročadi na prehranu u naše krajeve. Jer on prvi razumije poziv Središnjega zemaljskog odbora i on prvi iz Bosne skuplja siročad i šalje ih k nama. U tu svrhu su po takovim mjestima ponajprije izaslanici Središnjega zemalj. odbora držali sa seljacima-učiteljima tečajeve u kojima su ih putili u rad *prema metodi Fra Buntića*, a Središnji zemaljski odbor je pored toga izdao i jednu priručnu knjižicu u kojoj je jasno izložena *metoda Fra Buntića* po njegovu učeniku za onda slušaču pravnih nauka u Zagrebu Laziću (*radi se o Petru Lasiću, a ne Laziću*, op. a.).

No nesamo, da je Središnji zemalj. odbor svoj rad oko suzbijanja analfabetizma razvio po selima i ovećim mjestima, već je on i u gradovima, najpače u Zagrebu održao nekoliko vrlo uspješnih večernjih analfabetskih tečajeva za služinčad i svaku nepismenu čeljad.¹²²

Kada se prisjetimo da je fra Didak između 1905. i 1910. godine dolazio u Zagreb i tražio pomoć (posebno udžbenike i druga najosnovnija sredstva potrebna za škole) od Rudolfa Hercega i ABC Kluba,¹²³ namjeravajući pokrenuti opismenjivanje Hercegovine, onda iz navedenog teksta izvlačimo zaključak da se, možda desetak godina nakon toga, dogodio pravi obrat: fra Didakova metoda prihvaćena je i primjenjivana u Hrvatskoj, pa čak i u samom Zagrebu.

Tu činjenicu potvrđuje i Barišić, koji piše da su fra Didaku na uspjehu njegovih Seljačkih škola čestitali i priznanje njegovoj "izvršnoj metodi" izrazili "neki intelektualci iz Zagreba, koji su bili oduševljeni njegovom metodom pobijanja nepismenosti i o toj metodi objavili neke brošure".¹²⁴

U Zagrebu je 1919. godine tiskano nekoliko knjižica o opismenjivanju po metodi fra Didaka Buntića. Tako je Dobržanski tiskao djelo *Počelnica ili Bukvar za nepismene (analfabete)*, a Pero M. Lasić *Put do narodne prosvjete po metodi o. fra Didaka Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*.¹²⁵

122 Ljudevit Krajačić, *Spomenspis na spasavanje istarske, bosansko-hercegovačke i dalmatinske djece*, Zagreb, 1921., str. 71-72.

123 Usp. Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., br. 10., str. 125.

124 Kazimir Barišić, Naši dragi pokojnici. Fra Didak Buntić, *Spomenica*, str. 131.

125 Usp. Branka Ujaković, *ABC za odrasle. Opismenjavanje odraslih u 20. stoljeću*, Zagreb, 2005., str. 6., 25., 166. Ovdje napominjem da se neka djela kojima sam se služio, kao npr. *Počelnica* Ivana Dobržanskog, *Put do narodne prosvjete* Petra Lasića, *Zbornik za pučku prosvjetu* te *Nova Abecedarka* Rudolfa Hercega, čuvaju u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu, Pedagoškoj knjižnici Davorina Trstenjaka i Zbirci udžbenika i priručnika.

Osim u Zagrebu fra Didakovom metodom služili su se podučavatelji nepismenih i u Varaždinu. “Tako doznajemo o djelovanju *Jugoslavenskog akademskog društva Tomislav* u Varaždinu koje rad na organizaciji analfabetskih tečajeva započinje 1918. godine. Prvi je održan za vojnike (što se redovito nastavilo sve do 1921. godine). Ukupno ga je polazilo 95 analfabeta, a opismenjeno ih je 52. Analfabetski tečajevi redovito su od jeseni 1918. pa do 1921. održavani i za civilno stanovništvo. Polazilo ih je 151 analfabet (opismenjeno ih je 68)...

Vezano uz djelovanje na suzbijanju nepismenosti u okolici Varaždina *Tomislav* se ograničio na propagandu i iniciranje, a samu obuku obavljali su seljaci. Uvodno je održan niz predavanja, sastanaka i dogovora (šest ih je vodio Rudolf Herceg), a radilo se *po tzv. Buntićevoj metodi*, odnosno pismeni seljaci učili su nepismene ukućane i susjede, a jedan ili više njih u selu nadzirali su taj posao...¹²⁶ “Nekoji od tih ‘nadzornika’ pokazali su rijedak organizatorski talent. Tako je Martin Težački iz Zbelave samostalno organizovao i uspješno vodio poduku analfabeta u Zbelavi i Kućanu Dolnjem, te je kroz zimu u svojoj kući s 27 njih držao školu. Ukupni broj seljaka i seljakinja, koji su se učili kod kuće bijaše 146, a naučili su gotovo svi. U općini Biškupec učilo je 72, u općini Vidovec 70, u općini Petrijanec 1 i u općini Vinica 3.”¹²⁷

STRUKTURA I ORGANIZACIJA SELJAČKIH ŠKOLA

Seljačke škole koje je 1910. godine utemeljio fra Didak Buntić bile su dobro organizirane škole. “Kod Hrv. selj. škola ne radi se o kakvu časovitom i prolaznom nastojanju, da bi se veći ili manji broj ljudi naučio čitati i pisati, nego se tu radi o sustavnom i dobro promišljenom prosvjetljivanju seljačkoga naroda. Te škole imaju određenu svrhu pred očima, stalno uređenje i svoj posebni način rada.”¹²⁸

Petar Lasić sažeto je opisao organizaciju i strukturu rada Seljačkih škola. “O. Buntić počima sada temeljito da organizuje selj. škole. U svakom selu otvara u kojoj boljoj kući školu (a u većim selima i po više takovih) sa malom knjižnicom, a učitelje je izabirao između bolje pismenih seljaka. Povrh svih selj. učitelja, bio je između njih najbolji nadzornikom svih selj. škola, koje je često nadgledao i

126 Branka Ujaković, *ABC... za odrasle*, Zagreb, 2005., str. 25.

127 Rudolf Maixner, Akademsko društvo “Tomislav” u Varaždinu, Zbornik za pučku prosvjetu, Zagreb, 1922., str. 68.

128 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 32-33.

O. Buntića o napretku obavješćivao. O. Buntić je sam od vremena do vremena posjećivao sve škole, a svake nedjelje ispitivao je prije i poslije sv. mise učenike i učenice. Učitelje je pozivao nedjeljno na instrukcije i na dogovore, a uz to je sastavio školski red, prema kojemu su se imali učenici i učenice u svakom pogledu ravnati. Spomenuti školski red danas (1917. godine, op. a.) je već preinačen, ali uglavnom je ipak ostao isti.”¹²⁹

Do 1917. godine situacija u tim školama izgledala je otprilike onako kako ju je opisao fra Dominik Mandić: “Prema dosadašnjoj uredbi (*do 1917. godine*, op. a.) Hrv. seljačke škole u Hercegovini nemadu općega, zajedničkoga vodstva. Svaka župa uređena je za se i radi neodvisno od druge. Vogja i upravitelj svih škola u svojoj župi jest sam župnik. Na čelu pako pojedinih škola, kojih može biti po 10, 20 i 30 u župi, stoji po jedan učitelj ili učiteljica. Njihova je zadaća, da poučavaju učenike svoga okruga prema uputama, koje im daje vogja nedjeljom i svetkovinom prije ili poslije svete mise.”¹³⁰

Fra Didak je mnogo nade polagao u župnike i učitelje u pučkim školama kao u svoje potencijalne suradnike, podupiratelje i organizatore Seljačkih škola. “I kad bi se svuda ovaj sistem proveo, a župnici i učitelji osnovnih škola za to zagrijani bili, preko noći bi kod nas analfabetizma nestalo; oni sami sa nešto malo truda, odvažnosti i ugleda bili bi ne samo župnici i učitelji, nego još i pravi apostoli pučke prosvjete, koji bi narod blagosivao i kroz pokoljenja ih se sa zahvalnošću sjećao. To bi bili pravi heroji narodni, mnogo drukčiji, nego oni što su očistili Augijasovu štalu ubili laernijsku zmiju i nemejskoga lava. Tim bi oni morali odvažniji i srčaniji biti, što bi taj napor trajao koju godinu i što bi u tom radu išli putem poznatim utrvenim i prokrčenim.”¹³¹

U promicanju i organizaciji Seljačkih škola fra Didak je imao nekoliko suradnika i među fratrima. “Uz fra Didaka na tomu su radili: fra Marinko Kovač u Kočerinu, fra Blaž Jerković u Rasnu, fra Paško Martinac u Gorancima, fra Franjo Čturić, fra Viktor Nuić i fra Serafin Dodig na Humcu, fra Mirko Matijević u Posuškom Gracu, fra Jozo Bencun od 1917. u Izbičnu.”¹³²

129 Petar Lasić, *Hrvatske seljačke škole u Hercegovini*, Mladost, Split, 1917., str. 146-147.

130 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 33.

131 Didak Buntić, *Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914.*, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 182-183.

132 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1938./39., V., str. 63.

Kao posebno vrijedne suradnike fra Didak je istaknuo fra Grgu Vasilja, kapelana i voditelja Seljačkih škola u župi Gradnīci, kao vrijednog mladog i rodoljubnog fratra s posebno razvijenom osobnošću,¹³³ i fra Marinka Kovača, župnika u Kočerinu, kao vrlag i zauzetog fratra.¹³⁴

Velik fra Didakov suradnik, fra Dominik Mandić, "kao fra Didakov 'kancelar' vodio je g. 1914.-15. seljačku 'preparandiju' na Š. Brijegu i pripravljaio učitelje seljake za njihov rad u seljačkim školama"¹³⁵. Osim u Širokom Brijegu, fra Dominik Mandić je u proljeće 1917. godine proveo organizaciju Seljačkih škola u selima mostarske župe.¹³⁶ Od drugih fratara, koji su podupirali rad Seljačkih škola, spominje se fra Mate Čturić u Crnču i Mokrome.¹³⁷ Fra Didaku je bilo očito mnogo drago što je rad njegovih Seljačkih škola podržavao fra Bariša Drmić.¹³⁸

Fra Didak je imao nekoliko vrsnih i sposobnih suradnika koji su bili učitelji u tadašnjim redovnim osnovnim školama, od kojih su se isticali Nikola Ostojić, učitelj u Širokom Brijegu, i Ivan Sušac, najprije učitelj u Kočerinu, a kasnije u Banja Luci.¹³⁹

Učitelj Ivan Sušac osim Nikole Ostojića spominje još nekoliko učitelja u Seljačkim školama. Tako je u Grljevićima Seljačke škole vodio Nikola Kordić, u Grabovoj Dragi s fra Alfonzom Čurićem učitelj Slišković i u Rasnu s fra Blažom Jerkovićem učitelj Vicić.¹⁴⁰

U strukturi Seljačkih škola značajnu ulogu imao je vođa, odnosno nadglednik škole. "Pošto fra Didak, i kao gimnazijski direktor i kao prvi javni narodni radnik, nije imao dovoljno vremena da bude svidok svakoj školi, ime-

133 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 182.

134 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 182.

135 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1938./39., V., str. 63.

136 Usp. Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V. str., 64.

137 Usp. (...), Rad na pobijanju nepismenosti u Hercegovini, *Kršćanska obitelj*, XX. (1939.), br. 2., str. 104.

138 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 180.

139 Knezović Ivana Sušca naziva fra Didakovim vjernim pobratimom. Usp. Oton Knezović, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 32.

140 Usp. Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

novao je svoga zamjenika. To je bio najpismeniji, najčestiji i najugledniji težak, koji je vršio čast nadzornika tih večernjih škola. On je morao barem tri puta pregledati svaku 'školu' i pismeno i usmeno podnijeti fra Didaku referat o tome pregledu."¹⁴¹

Učitelji u Seljačkim školama

Velika novost i karakteristika fra Didakovih Seljačkih škola bili su učitelji. Za učitelje Seljačkih škola fra Didak je birao same seljake koji su bili najsposobniji u čitanju i pisanju. Oni su po fra Didakovoj metodi učenja poučavali svoje učenike, u prvom redu čitanju i pisanju, ali i u drugim predmetima. "Baš vrlo važna činjenica kod ovih naših seljačkih škola Buntićevih jest to, da je on za poduku potrebne sile uzео između seljaka. Time je postigao to, da je našao besplatne učiteljske sile, koje rade iz čiste nesebičnosti i ljubavi prema narodu, jer one nagrade, što su do sada dobili, vrlo su malene i neznatne, da bi se moglo reći, e je to odšteta za njihov trud. Na ovu je misao osnivač škola došao, stojeći na principu, da štogod ko zna, ono može i drugoga naučiti."¹⁴²

Ta metoda, prema kojoj sami – naravno, pismeniji – seljaci poučavaju seljake, govori o fra Didaku kao smjelu čovjeku koji je imao povjerenje i davao odgovornost tim novim učiteljima. "Dabome da je bilo sa ovim učiteljima seljacima dosta truda, kako će i na koji način obučavati. Ali disciplina Fra Didakova učinila je to, da u glavnom svi rade, prema školskom redu i prema njegovim nalogima. Neki su ovih učitelja, kako se iz popisa može razabrati, upravo još djeca izašla iz osnovne škole, ali ipak vrše zdušno svoju zadaću. Neki su od njih samouki, koji u opće nijesu nikad ni išli u školu."¹⁴³

Osим nekoliko iznimaka, učitelji u Seljačkim školama nisu, dakle, bili kvalificirani za svoj rad. Unatoč tome fra Didak se ponosio svojim učiteljima, odavao im priznanje za njihov veliki trud, polagao u njih velike nade za budućnost svoga naroda, a župnicima i učiteljima pučkih škola stavljao na savjest i srce važnost truda oko njihova širenja. Koliko je fra Didak cijenio rad svojih učitelja u Seljačkim školama, može se vidjeti iz njegovih riječi: "I mi imamo

141 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

142 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, str. 18.

143 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice*, Sarajevo, 1914., str. 18-19.

više takovih seljačkih učitelja 'H. N. Z.' kojim bi i mnogi svršeni preparandista na njihovu uspjehu zavidjeti mogao, navlastito, ako se u obzir uzme kratko vrijeme obuke, njihov teški dnevni rad i borba za vlastitu egzistenciju, te okolnosti i prilike u kojima oni djeluju."¹⁴⁴ I usporedba rada Seljačkih škola i njihovih, doduše nekvalificiranih, učitelja s radom osnovnih škola i kvalificiranim učiteljima potvrđuje fra Didakovo vrednovanje svojih učitelja: "Sveukupni ovaj rad i uspjeh svih dosada zasnovanih seljačkih škola 'H.N.Z.' možemo mirne duše procijeniti i isporučiti ga sa radom i jednogodišnjim uspjehom 10 narodnih osnovnih škola sa jednom učiteljskom silom."¹⁴⁵

Učiteljima u Seljačkim školama nije se ponosio niti ih je cijenio samo fra Didak nego i sami seljaci. "Učitelj to je među seljanima velika čast. A to se vidi i iz pisama, koja smo u drugom mjestu priopćili, gdje se govori o učitelju, pa baš bilo to još dijete, sa najvećim poštovanjem. Ovo je svakako karakteristika za naš narod, za njegovu čestitost i nepokvarenu dušu, koja iskazuje svojem dobročinitelju čast i poštovanje. Poradi toga otimaju se u selu ko će biti učitelj te ih ima čitava množina, koji sami na svoju ruku sakupe nekoliko učenika i naprave svoju 'školu' i tako se sami deklariraju 'učiteljima'. Fra Didak imade dosta muke da se odhrva bujici tih namet-učitelja, jer on ipak nastoji, da bude neka disciplina i da 'kvalificirani' i 'autoritizirani' ljudi u istinu vrše poduku. Ova želja biti učitelj vrlo je važna, jer se iz tog vidi, kako se neupotrebljena energija u našem narodu lako daje rasplamtiti za idealni i nesebični rad, ako se samo hoće i radi, i ako se nađe puta."¹⁴⁶

Izabravši učitelje, fra Didak ih nije prepustio samima sebi niti njihovoj samovolji, nego se trudio oko njihove daljnje izobrazbe. Zbog toga je nedjeljom i svetkovinama održavao u Širokom Brijegu, ali i na drugim mjestima, tzv. *učiteljske sastanke*. "U Hercegovini se drže učiteljski sastanci svake nedjelje i blagdana jedan sat prije ili sat, dva poslije pučke sv. mise."¹⁴⁷

O tim sastancima pisao je i fra Didak: "Predsjedništvo je u nedjelju i svetkovine cijeli dan okupirano prije podne sa obukom učenika naših škola i učiteljskim kon-

144 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 165.

145 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 182-183.

146 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 19.

147 Dominik Mandić, Kako se osnivaju Hrvatske seljačke škole?, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 40.

ferencijama te instrukcijama, koje se drže prije podne kod crkve, a iza podne kod škole gosp. tajnika.

Posle pučke mise drže se narodu svake nedjelje i svetkovine pučka predavanja, t.zv. nalog, koje se misli nastaviti i proširiti pomoću skioptikona, koga smo imali namjeru već davno pribaviti, no za to nam nedoticala sredstva.¹⁴⁸

Nisu samo učitelji dolazili na nedjeljne sastanke nego i učenici. "Fra Didak Buntić uveo je od početka seljačkih škola takav red da kada učenici i učenice nedjeljom dolaze k službi Božijoj u samostan, nose sa sobom svoje tablice i zadaćnice, te otac Buntić ispituje onda učenike, a ujedno mu učitelji seljački podnose izvješća o svome radu posljednjih dana, a on im daje daljnje naloge. Tako učenici ne samo da stoje vazda pod nekom višom kontrolom, nego bivaju neprestano poticani na daljnji rad."¹⁴⁹

Da su nedjeljom i drugim svetkovinama učitelji dovođili i svoje učenike fra Didaku u Široki Brijeg, potvrđuje i učitelj Nikola Ostojić: "On (*fra Didak*, op. a.) bi iste ispitivao, pogriješke popravljao, bodrio ih i.t.d. Ovakove učenike i sam bi podučavao pri završetku tečaja: najobičnije pismene sastavke, temeljne račune, deklamovanje hrvatskih pjesama, a vježbao ih je i u crkvenom pjevanju."¹⁵⁰

U svom Izvještaju fra Didak donosi imena svojih prvih učitelja u Seljačkim školama: "Takovih seoskih učitelja 'H.N.Z.' bilo je u početku koliko i odbornika dotično sela naše župe 13 – i to: Nikola Čužić, Mokro; Frano Jelić, Pribinovići; Marko Grbešić, Dobrkovići; Šimun Draškić, Izbično; Pero Češkić, Turčinovići; Mato Barbarić, Knežpolje; Ante Soldo, Britvica; Ivko Skoko, Uzarići; Cvitan Zeljko, Crnač Donji; Ivan Ljubić, Crnač Gornji; Marko Soldo, Dobrkovići Donji; Stipan Zovko, Lise; Jure Kraljević, Čerigaj.

Od ovih je Marko Grbešić jedan od najvršnjih učitelja umro 24. ožujka o. g., Ivan Ljubić i Stipan Zovko odselili prošle godine u Ameriku. Mate Barbarić morao se zahvaliti. Niko Čužić, fungirao je kao tajnik učiteljskog društva, a ove je godine imenovan nadzornikom svih škola našega odbora, koju on službu točno i savjesno vrši."¹⁵¹

148 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 13., str. 203-204.

149 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 30.

150 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., god. III., br. 9., str. 123-125.

151 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 179.

U fra Didakovim školama osim učitelja bilo je i učiteljica. U nekim mjestima broj učiteljica bio je gotovo izjednačen s brojem učitelja. Kao primjer navodimo Seljačke škole na Humcu kojih je 1916. godine bilo 36. U njima je bilo 19 učitelja i 17 učiteljica.¹⁵²

Fra Didak je bio vrlo zadovoljan radom učiteljica. O tome svjedoči njegov učenik Petar Lasić: "Iz ovoga izvještaja vidi se, da su baš najbrojnije škole vođene po učiteljicama, a o. Buntić tvrdi, da su one veoma revne u svojoj službi i da je uspjeh vrlo dobar."¹⁵³

Kao argumente protiv potrebe za opismenjivanjem neki su navodili nedostatak muškaraca kao potencijalnih učitelja, jer su takvi otišli u rat. "Ni to ne smeta, što su ljudi otišli u rat; jer gdje nije moguće naći prikladnu mušku glavu za učitelja, može se namjestiti učiteljica. Danas su u većini škola u Hercegovini ženske učiteljice, i to bez ikakve štete za napredak škola. Naprotiv, iskustvo je pokazalo, da su škole sa učiteljicama mnogo naprednije, barem u početnom znanju čitanja i pisanja, nego druge. To dolazi odatle, što su učiteljice redovito mnogo marljivije i zauzetnije za povjerenu službu nego učitelji."¹⁵⁴

Djeca – učitelji

Osim učitelja i učiteljica, fra Didak je u Seljačkim školama i djeci dao odgovornost da budu učitelji. "Pripomenuti mi je, da pri ovoj privatnoj obuci živo sudjeluju i đaci eksternisti franj.(evačke) gimn.(azije) a osobito đaci III. i IV. razr.(eda) Osnovne škole, koje je naš marni i veoma zauzetni školski starješina i tajnik 'H.N.Z.' gosp. Nikola Ostojić za to naročito instruirao i to im na srce stavio."¹⁵⁵ Tako su djeca postala pravi učitelji. Narod je takvu djecu nazivao *dječji-učitelji*, a Nikola Ostojić, njihov organizator, nazivao ih je *učitelj-učenik*, odnosno *djeca-učitelji*. Odrasle učitelje u Seljačkim školama nazivali su *učitelj-težak*.¹⁵⁶

152 Usp. (...), Sadašnje stanje Hrv. selj. škola u Hercegovini, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 1-2, str. 37-38.

153 Pero M. Lasić, *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1919., str. 23.

154 N. M., Je li zgodan čas odmah započeti?, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 1.-2., str. 38.

155 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

156 Usp. (...), Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., IV., br. 2., str. 21.-22.; Nikola Ostojić, O metodi u uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 124.

Kako i koga su oni poučavali? “Naime, svaki učenik osnovne škole morao je poučavati u večer svoju nepismenu čeljad uz prethodnu uputu njegovu. Rad se je nadzirao. I on je polučio lijepe rezultate.”¹⁵⁷

Broj učenika u Seljačkim školama

Dosada nije potpuno utvrđen broj učenika koji su pohađali Seljačke škole od 1910. do 1917. godine. Zbog različitih, često nedovoljnih, izvora, to nije bilo jasno ni 1917. godine, što potvrđuje i pisac članka *Sadašnje stanje Hrv. selj. škola u Hercegovini*, objavljenog u *Kršćanskoj obitelji* te godine: “Još nemamo pri ruci, kako je gore rečeno, svih nužnih podataka, da bi mogli dati potpunu sliku u brojkama o sadašnjem stanju Hrvat. selj. škola u Hercegovini.”¹⁵⁸

U svom Izvještaju 1914. godine fra Didak donosi prvi – iako nedovoljno precizan – podatak o broju učenika u Seljačkim školama 1914. godine: “Nemamo od ovih škola točnoga izvještaja, ali sudeći po razdijeljenim čitankama i abecedarkama te pisankama i tablicama, sveukupni broj učenika ovih škola ‘H.N.Z.’ iznosi skoro 4.000.”¹⁵⁹

Mandić je iznio svoje podatke o ukupnom broju učenika Seljačkih škola od 1911. do 1917. godine. Prema njegovoj prvoj statistici iz 1917. godine u fra Didakovim školama čitati i pisati naučilo je “13.000 učenika”.¹⁶⁰ U članku pak iz 1939. godine ta brojka se malo povećala. “Po računu gosp. Nikole Ostojića od god. 1912. do 1915. naučilo je u širokobriješkoj i kočerinškoj župi 5.691 osoba čitati i pisati. God. 1916. bilo je učenika u Hrv. seljačkim školama na Humcu 2.350, u Gorancima 800, u Posušju i Posuškom Gracu 750, u Rasnu 450. U selima mostarske župe, gdje sam ja proveo organizaciju seljačkih škola u proljeće g. 1917., bilo je 460 učenika. U drugim se je župama broj učenika cijenio na 3 do 4 tisuće tako, da je svega do polovice g. 1917. prošlo kroz Hrv. seljačke škole i naučilo čitati i pisati oko 14.000 osoba, muških i ženskih, djece i odraslih.”¹⁶¹

157 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

158 (...), Sadašnje stanje Hrv. selj. škola u Hercegovini, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., 1917., br. 1-2, str. 36.

159 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 182.

160 Dominik Mandić, Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, 1917., XVIII., br. 1.-2., str. 36.

161 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 64.

Prema statistici Nikole Ostojića stanje u Seljačkim školama, koje su djelovale u širokobriješkoj i kočerinskoj župi, bilo je sljedeće:

Marinko ŠAKOTA
Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka

Seljačke škole u Širokom Brijegu

Školska godina	učitelj-težak	djeca-učitelji	učenici	br. učenika
1910./11.- -			10-tak	
1911./12.	12	---	150	112
1912./13.	15	33	1.340	
1913./14	26	71	1.600	
1914./15.	23	78	1.789	

Statistika Seljačkih škola u Kočerinu

Školska godina	učitelj-težak	djeca-učitelji	učenici
1913./14.	6	9	431
1914./15.	5	20	470

Nikola Ostojić u svojoj statistici, koja je, prema svemu sudeći, bila precizna, donosi podatak da je u Seljačkim školama u Širokom Brijegu i Kočerinu od 1911. do 1915. godine bilo sljedeće stanje: "U oba analfabetska područja bilo je u svemu 198 'djece-učitelja' i 100 'učitelja-težaka'; ukupno 298 'učitelja'. U oba ta područja bilo je upisano 5.895 osoba, od kojih je osposobljeno 5.691 osoba."¹⁶²

Statistika fra Dominika Mandića i Nikole Ostojića:

(Broj učenika od 1911. do 1917.)

Široki Brijeg i Kočerin	5.691
Humac	2.350
Goranci	800
Posušje i Posuški Gradac	750
Rasno	450
Mostar	460
Ostale župe	(otprilike) 4.000
Ukupno:	14.501

Zbog ispuštanja opisa rada nekih Seljačkih škola, prema dr. fra Andriji Nikiću broj polaznika Seljačkih škola u Hercegovini veći je od onoga koji su naveli Mandić i Ostojić. "Potrebno je upozoriti da je u svojoj zbirnoj statistici

162 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., god. III., br. 9., str. 124-125.

fra Dominik propustio ubrojiti opismenjenje u školama koje su postojale i djelovale u mjestima i župama: Konjic, Čerin, Grljeviće, Grude, Veljake, Gabelu, Domanoviće i Međugorje. U navedenim župama fra Didakove škole su radile vrlo intenzivno. Konkretnije, u Konjicu je, prema podacima, u dvije godine u fra Didakovim školama naučilo čitati i pisati 1.060 osoba; a ako se u preostalim navedenim mjestima uzme za prosjek najmanje po 150 osoba – što se nikako ne čini previše – onda se fra Dominikovo statistici mora dodati još 2.110 osoba, i statistika s brojem 16.110 točnija je od one s 14 tisuća. Bilo kako bilo u fra Didakovim školama je u kratkom vremenskom razdoblju od 1910. do 1917. naučilo bar čitati i pisati preko 16.000 osoba.”¹⁶³

Dakle, Seljačke škole djelovale su od 1910. do 1917. godine u sljedećim hercegovačkim župama, odnosno mjestima: Široki Brijeg, Kočerin, Rasno, Konjic, Mostarski Gradac, Grljevići, Goranci, Čerin, Humac, Gradnići, Grude, Posuški Gradac, Veljaci, Gabela, Međugorje, Viti-na, Drinovci, Mostar i Domanovići.¹⁶⁴

FRA DIDAKOVE METODE U SELJAČKIM ŠKOLAMA

Osim samog fra Didaka mnogi autori tekstova smatrali su da je upravo njegova metoda opismenjivanja u Seljačkim školama bila presudna za uspjehe tih škola. Tako Ivo Dobržanski u svojoj knjizi piše o toj metodi: “Baš iz ovoga uzroka odlučih iznijeti u posebnoj knjizi, uspjeh seljačkih škola H. N. Z. na Širokom Brijegu, u kojoj dobrotom oca Didaka Buntića izilaze sve posebni naputci i podatci. Pošto se ovdje radi o jednoj našoj hrvatskoj metodi, koja je iznikla iz narodne duše, u narodu već oprobana, to je nesumnjivo, da ćemo služeći se tom metodom u širenju pismenosti u svim hrvatskim krajevima, najbrže i najlakše doći do uspjeha.”¹⁶⁵

U knjizi Ive Dobržanskog, kao i u mnogim drugim radovima o Seljačkim školama, govori se o posebnoj, originalnoj metodi, koju je izumio fra Didak Buntić. Bilo bi svakako zanimljivo mišljenje stručnjaka o tome je li fra Didakova metoda uistinu originalna. Bez obzira na to otvoreno pitanje, mi ćemo i dalje rabiti pojam “fra Didakova metoda”.

163 Andrija Nikić, *Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan*, str. 366.

164 Usp. Andrija Nikić, Prosvjetni rad fra Didaka Buntića, *Spomenica*, 1978., str. 76-77.

165 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 6.

Fra Didakova metoda, za razliku od nekih dotadašnjih, bila je vrlo praktična, jednostavno shvatljiva i primjenjiva, što potvrđuju i rezultati, odnosno veliki uspjesi brzog opismenjivanja velikog broja ljudi. "Učitelj Ivan Sušac u Kočerinu pričao mi je, da je i on prije obdržavao analfabetske tečajeve, ali da je to išlo vrlo slabo i sporo te ni deseti dio nije imao uspjeha po staroj metodi, kako je onda imao, kad je radio sa seljačkim učiteljima po metodi Buntićevoj."¹⁶⁶

Ovdje ćemo razlikovati dvije fra Didakove metode: prvo, metodu, tj. način podučavanja, odnosno predavanja, i drugo, metodu poučavanja čitanju i pisanju.

Fra Didakova metoda podučavanja odnosno predavanja

"Rat protiv nepismenosti! Navijestio ga je na velikoj Seljačkoj smotri u Kupincu na 1. kolovoza ove godine (1937.) sam Vođa naroda dr. Vladko Maček ovim riječima: 'Svaki čovjek i svaka žena, koji znadu čitati i pisati, neka nauče trojicu, a ovi opet trojicu. Ja sam uvjeren, da na taj način za pet godina među Hrvatima ne će biti nepismenosti.'¹⁶⁷ Tako je govorio Maček 1937. godine. A mnogo godina prije njega, otprilike dvadeset i šest, tu metodu upotrebljavao je fra Didak Buntić u opismenjivanju naroda u Hercegovini.

Fra Didakovu metodu podučavanja pokušali su opisati mnogi autori. "Prije se je mislilo, da nitko nije u stanju drugoga naučiti čitati i pisati, ako nema sveučilišnu ili barem učiteljsku naobrazbu. Zato su stari tečajevi za nepismene bili veoma ograničeni, skučeni na mali prostor i ograničeni broj posjetilaca. Polazeći s jednostavnoga stanovišta, da je svatko u stanju naučiti drugoga, što sam zna, fra Didak je odlučio, da obuku po selima povjeri samim seljacima, pismenijim i nadarenijim od drugih. Na 11. sjednici mjesnoga odbora Hrv. narodne zajednice na Širokom Brijegu, držanoj dne 10. travnja 1911. god., fra Didak je kao predsjednik odbora iznio prijedlog, 'da se u svakom selu postavi po jedan čovjek, koji zna dobro čitati i pisati, koji će narod poučavati u čitanju i pisanju'. Prijedlog je bio jednoglasno primljen i tim je bio udaren temelj Hrv. seljačkim školama i stvoren osnov neograničenim mogućnostima pučkoga prosvjećivanja. Najedanput se dobilo učitelja, koliko se htjelo, i moglo se istovremeno

166 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 10-11.

167 (...), Napretkova akcija protiv nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 120.

otvoriti sva sila škola, pa i u najmanjim i najzabitnijim mjestima.”¹⁶⁸

“Kod svih Buntićevih seoskih škola uviđaju se vrlo karakteristični momenti. Svakako je najvažnije i najpresudnije postignuto oduševljenje za rad, za školu. Tome je spontano pridošlo samovoljno podvrgavanje disciplini i teškoćama škole. Zatim, fra Didak je uspio ono što su pokušavali i pokušavaju moderni teoretičari škole. Prema tradicionalnoj školi nastavnik je glavno lice. Od njega polazi sva inicijativa u radu. Gradivo se usvaja predavanjem i ispitivanjem, učenjem napamet i recitiranjem. Učenik je na taj način pasivan, receptivan, bez ikakve inicijative. Psihološki zahtjev škole jest aktivnost, živo sudjelovanje i interes. Odgojitelj samo usmjerava, pomaže. Pripuštenost analfabeta na samoinicijativu i aktivnost budila je viši interes. Na predavanjima su se čule upute razjašnjavanja nejasnih stvari. Slijedila je kontrola njihova samostalnog rada. Čini se, da je to ono što traže moderni teoretičari aktivnih škola. Fra Didak je ispunio uvjete na originalan način a uspjeh je bio neizostavan.”¹⁶⁹

Sam je fra Didak u svom Izvještaju napisao o svojoj metodi poučavanja: “Trebalo je nešto odvažnije poraditi, novi način i sredstva naći, kako bi se taj mali broj pismenih povećao i prospješio. Do toga veoma uspjeloga i prokušanoga načina pokazale su nam put ove dvije misli:

1. da je svak u stanju drugoga naučiti ono, što i sam zna.
2. da se narod – masa mora što više privući i priučiti na što življe sudjelovanje i učestće u radu oko svoje vlastite prosvjete i napretka želi li se kakav znatniji u tom pogledu uspjeh polučiti, a ne, da skrštenih ruku uvijek čeka, da mu to samo vlada oli tko drugi učini.

U tu svrhu naredio sam uoči glavne skupštine (god. 1910.) da svako selo osim odbornika potraži i odabere još jednu čestitu, poštenu, uz to najvjestiju čitanju i pisanju osobu, koju će predsjednik ispitati, naputiti i za seoskog učitelja potvrditi.”¹⁷⁰

168 Dominik Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, 1939., V., str. 62.

169 Šimun Šito Ćorić, Uspomeni fra Didaka Buntića, *Jukić*, 1971., br. 1., str. 181.

170 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 163.

Fra Didakovu novu i originalnu metodu opismenjivanja prihvatio je Ivo Dobržanski i primjenjivao u Sarajevu i u drugim dijelovima Bosne. Osim u Bosni, tom se metodom služilo i u Hrvatskoj. Fra Didakov način opismenjivanja postao je uzor mnogima. "Čitati se uči onako, kako uče u seljačkim školama 'Hrv. Nar. Zajednice' u Hercegovini... Tako nauči učenik brzo čitati i lako spajati svaki glas, kako je hiljade naučilo na Širokom Brijegu."¹⁷¹

Dobržanski je u svojoj knjizi "Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice" vrlo iscrpno opisao fra Didakovu metodu. "Metoda obuke u seoskim školama 'Hrvatske Narodne Zajednice' na Širokom Brijegu, kojom su postignuti toliki uspjesi, osniva se na sadanjoj metodi u državnim školama, ali je znatno skraćena. Sastoji (se) u tome: 1. da se učenicima od početka svaki glas piše na tablu, kaže mu se kako se izgovara, a učenik ga mora odmah da piše na svoju tablicu; 2. da se ponajprije nauče učenici čitati i pisati pet samoglasa; 3. kad se svrše samoglasni (vokali), da se prijeđe na suglasnike (konsonante) i to tako, da se suglasnici ne uče posebno nego odmah u vezi sa svakim vokalom sprijeda i otraga, i onda sa još jednim samoglasom i vokalom, dakle u slogu, i to ponajviše u slogu sa 3 glasa..."

Tako znadu učenici samoglasne čitati i pisati. Pa im se kaže: 'Sada smo već naučili p o l o v i c u čitati i pisati, a ostalo ide lako'. Zatim se prijeđe na suglasnike, pa im se veli, da svaki suglasnik ima 'tijelo', pa onda 'glavu' ili 'noge'...

Dakle učenik uči suglasnik u spoju sa samoglasnikom, a ne da se uči posebno izgovarati. Kad se svrši jedan suglasnik, prijeđe se na drugi na primjer na d. Kaže im se 'a' dobije ruku, pa bude ovo slovo 'd' koje kad se dodade prijašnjem čita se: jed, jid, jud, jad, ejd, ajd. Ovako se prijeđe na slog sa tri glasa (slova), što učenici moraju da pišu. I onda se daljna obuka temelji ponajviše na slogu sa tri glasa. Tako, da kad učenici svrše čitanjem i istodobnim pisanjem svih suglasnika u vezi sa samoglasnikom i još jednim suglasnikom, ide čitanje riječi odmah glatko, jer znadu svaku slovku čitati. Ne sastavljaju više slovo sa slovom, nego slovku sa slovkom, i tako im čitanje glatko teče.

Dabome osobito sprvine, nijesu se svi učitelji držali ove od Buntića preporučene im metode, nego su neki učili onako, kako su i njih drugi učili, pa su tu i uspjesi bili vrlo

171 Ivo Dobržanski, *Početnica ili Bukvar za nepismene (analfabete)*, Sarajevo 1917. peto izdanje, str. 2.

slabi. Kako fra Didak svake nedjelje, kad narod dolazi u crkvu, vani pred samostanom prije i poslije službe Božje učenike ispituje, opazio je, kako po drugim metodama učenici zaostaju.”¹⁷²

Fra Didakovu metodu opisao je i dr. fra Ignacije Gavran: “Kako prenijeti vještinu čitanja i pisanja? Počinjalo se s onim što su odrasli već znali: čitati sat s rimskim znamenkama. Zatim se prešlo na arapske znamenke, koje se sastoje od jednostavnih sastojaka, crta, pravih ili desno ili lijevo zaobljenih. Nakon toga prešlo se na samoglasnike: najprije ‘i’ pa udvostručeno ‘i’ bez točke (-‘u’), zatim na ‘o’ (kao jaje), ‘a’ (‘o’ spojeno sa ‘i’ bez točke), i napokon ‘e’.

Iza dobro uvježbanih samoglasnika prelazilo se na suglasnike i to počevši od najjednostavnijih (‘n’ i ‘m’).”¹⁷³

I Petar Lasić opisao je fra Didakovu metodu: “Temeljno slovo je ‘i’. Iza ‘i’ dolazi u, o, a, e. Iza njih dolaze slova, koja se pišu samo u jednoj liniji npr. n, m, c itd.

Zatim dolaze slova, koja se pišu u srednjoj i gornjoj liniji kao: d, b, t, i dr., a onda slova, koja se pišu u srednjoj i donjoj liniji: p, g, j..., napokon slova koja se pišu u sve tri linije: f, lj.

Učenik odnosno učenica ne smije izgovarati slovo nikako drugačije, nego čisto, kako se i mora izgovarati.”¹⁷⁴

Lasić je i u svojoj knjizi *Put do narodne prosvjete* pokušao opisati fra Didakovu metodu: “O. Buntić je preuređio početnicu, koja se upotrebljava u Bosni ovako. U toj početnici dolaze najprije pet samoglasnika, zatim t, r, n, m, p, itd. Da izgovore suglasnik čisto, postavio je pred t samoglasnik a-t, pred r to-r, pred n o-n, u-m, tu-p itd. Birao je pučke riječi, koje narod može razumjeti. Uopće u svem prilagođivao se puku i puk ga je razumio.”¹⁷⁵

Sada se pitamo u čemu se sastoji posebnost, odnosno novost fra Didakove metode? Prema učitelju Nikoli Ostojiću fra Didakova metoda bila je “metoda skraćenog udruženog čitanja i pisanja”, odnosno “metoda združenog čitanja i pisanja, kakova se upotrebljava i u našim osnovnim školama, samo je razlika u tom, što se po ovoj metodi ne analizira čitava rečenica, već samo ona riječ, koja počima onim slovom, koje se kani obraditi.”¹⁷⁶

172 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 12-14.

173 Ignacije Gavran, Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi II.*, str. 104.

174 Petar Lasić, *Hrvatske seljačke škole u Hercegovini*, Mladost, Split, 1917., str. 147.

175 Pero M. Lasić, *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1919., str. 20.

176 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 125. i 124.

Prema fra Ignaciju Gavranu najveća “novost u fra Didakovoj metodi bila je da nije htio vježbati suglasnike same za sebe (kako je tada bio običaj), već uvijek udružene s jednim ili dva samoglasnika npr. ‘ni’, ‘na’, ‘ne’, ‘on’, ‘ono’, ‘ana’. Čini se da je to beznačajna sitnica, ali nije! Kad učimo suglasnike odjelito, ne samo u početku nego i kasnije, uvijek dolazi do zastajkivanja: l – i – p – a = lipa, umjesto da se odmah spoji li – pa = lipa. I uvijek je trebalo čitati i pisati!”¹⁷⁷

Fra Didakov učenik Barišić napisao je o toj metodi: “Što se tiče prvoga, naime prikladnih knjiga za čitanje, fra Didak je izabrao također sasvim novu metodu, on nije htio početi sa slovima nego s čitavim riječima. I njegova čitanka imala je znakove, ali pod pojedinim znakom, na pr. slikom zeca, nije bilo napisano samo jedno slovo nego čitava riječ.”¹⁷⁸

I veliki fra Didakov suradnik i poznavatelj njegova rada i njegove metode opismenjivanja, učitelj Nikola Ostojić, pisao je o njegovoj metodi. Opis učitelja Ostojića vrlo je važan, jer je osobno poznao obje metode: tadašnju metodu u osnovnim školama i fra Didakovu metodu u Seljačkim školama. “Prije svega ne poduzimlju se općenite pismene vježbe, kao u osnovnim školama, niti učenici sami dolaze po analizi do onoga slova, koje se obrađiva. N. pr. obrađiva se slovo ‘o’, te ‘učitelj’ postupa ovako: ‘Učitelj’ piše ovo slovo na tabli po sastavnim dijelovima, a isto to čine učenici na svojim tablicama. Kada pisanje dovrši, onda im sam kaže: ovo je slovo ‘o’. Uz njegovu pomoć napišu učenici dalje ovo slovo sve dotle, dok ga potpuno ne uvježbaju. Zatim im pokaže to slovo u knjizi, te ga odatle s ‘učiteljem’ zajednički čitaju. Ovako se obrade i ostali samoglasnici.

Kada se obrađiva prvi suglasnik isto tako ‘učitelj’ piše njegove sastavne dijelove, a to čine i učenici na svojim tablicama, a kada dovrši – kaže im: ovo je slovo ‘t’. Učenici ga napisuju na tablicama uz pomoć ‘učiteljevu’ sve dok ga valjano ne uvježbaju. Iza ovoga čita se ovaj suglasnik s table, ali nikada sam, već sprijeda, pa otraga spojeno sa samoglasnicima – ovako: ot, at, it, ut, – to, ta, te, ti, tu. Iza ove vježbe pokaže im ‘učitelj’ ovo slovo u knjigama, te se i tu u zajednici s njim čita.

Iza ovoga se vidi, da je ovo u glavnom metoda glasanja.”¹⁷⁹

177 Ignacije Gavran, Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi* II., 104.

178 Kažimir Barišić, Naši dragi pokojnici – fra Didak Buntić, *Spomenica*, str. 130.

179 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 124.

Opisujući rad “djece-učitelja”, učitelj Nikola Ostojić govori i o metodi kojom su oni poučavali: “Prije svega preduzimali su s učenicima pismene predvježbe i analiziranje kratkih rečenica, a iza ovoga prelazilo se je na obrađivanje slova. N. pr.: ‘Učitelj’ upre prstom u oko i zapita svoje učenike: Šta je ovo? (Oko). Izgovarajte polagano! (O-ko) Koji ste glas najprije izgovorili? (O) Bilo na tablicama ili na tabli piše ‘učitelj’ ovo slovo raspitajući svoje učenike: od kojih je crta sastavljeno. Uz ‘učiteljevu’ pomoć pišu ga učenici na tablice, a zatim se ovo slovo čita s ‘učiteljem’ u zajednici iz knjiga. Na isti način obrađuju se i sva druga slova.”¹⁸⁰

I veliki fra Didakov suradnik u promicanju rada Seljačkih škola, fra Dominik Mandić, piše o fra Didakovoju metodi: “Tko bi se u svemu htio držati metode (načina poučavanja) fra Didaka Buntića, najbolje bi učinio, kad bi učiteljima od sastanka do sastanka sam rastumačio sve ono, što bi želio, da učitelji preko sedmice nauče svoje učenike. Pri tome treba, da se drži onoga reda i one početnice, koja je u rukama učenika (u nas početnica narodnih osnov. škola). One pako polakšice, koje je fra D. Buntić naveo kod pisanja i izvađanja nepoznatoga iz poznatog slova, vođa može pokazati učiteljima, a ovi učenicima prema početnici *Ive Dobržanskoga*, koja je napisana po naputku fra D. Buntića.

Tko ne bi imao vremena, da ovako potanko pripravlja učitelje za njihovu službu, taj ih mora barem općenito uputiti, kako se imadu vladati u školi, te kako će učenike poučavati u čitanju i pisanju. Na ovo treba da vođa osobito svrati pozornost učitelja: 1. da se u isto vrijeme uči čitati i pisati; 2. da se suglasnici izgovaraju sami bez dodatka kojega samoglasnika. To su dva osnovna načela, koji mnogo odlučuju za brzo i ispravno čitanje i pisanje.”¹⁸¹

Fra Didak Buntić o svojoj metodi

I fra Didak je u Izvještaju iz 1914. godine pisao o svojoj metodi poučavanja čitanju i pisanju: “A sada ukratko o metodi te obuke, koja je sasvim jednostavna kao što smo po svuda radili jednostavni da budemo.

Metoda, koje se kod obuke imaju držati naši učitelji i kojoj se jedino poslije Boga ima zahvaliti kašniji kolosalni uspjeh jest ova: Budući da je teško i za školovana čovjeka,

180 Nikola Ostojić, O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolici Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, 1928., III., br. 9., str. 124.

181 Dominik Mandić, Zadaća i rad vođe Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, 1917., br. 3., str. 57.

što iz vlastitoga iskustva znamo, analizirati i čisto suglasnike izgovarati, a za neškolorana uprav nemoguće, to smo zabranili da se uopće uče suglasnici napose izgovarati, nego čim je učenik naučio pet samoglasnika da odmah počne kako oni vele 'sastavljati' iliti po slogovima učiti. K tome glasove i slogove također većinom na osnovi triju slova i pisati.

U nedjelju i svetkovine, kad dolaze učenici te mi počnu čitati, namah ću poznati kod izgovora jednoga jeditoga sloga tko ih je učio i da li su se učitelji držali ovoga pravila. Pače poznat ću i to, da li je učenik učio od kakova staroga 'knjižnika' koji su suglasnike n.pr. b, c, l, m, n, t, s, izgovarali i izgovarati učili: be, ce, ele, eme, ene, te, eše itd. ili su učili od onih, koji su osnovnu školu pohađali, te koji izgovaraju i uče izgovarati navedene suglasnike ovako: bu, cu, lu, mu, tu, šu itd. ili su učili baš onako kako sam ih napatio. Prvi će izgovarati n.pr. riječ lipa ovako: ele-i-pe-a=lipa.

To je i jedno i drugo (iako ovo drugo u manjoj mjeri) više računanje naime zbrajanje i odbijanje nego čitanje. Zato se upravo i tuže mnogo stariji, da sva slova doduše poznaju, ali im se za boga ne da nikako sastavljati. I uistinu bi bolje bilo da ni jednoga slova ne znadu, nego da ih onako izgovarati nauče.

Uče li se pak po našoj metodi, to učenik čisto bez ikakove primjese oli računanja izgovara točno li-pa. Ovi će veoma brzo i lijepo čitati. Imao sam više primjera gdje su neki mladići i djevojčice kroz samih 15 dana prvu čitanku tako lijepo čitali, da bi se čovjek čudio. Dok oni prvi nikad ne će oli sa veoma teškom mukom naučiti čitati kako treba, drugi pak hoće ipak, ali mnogo teže nego oni, koji se ovom metodom služe. Na to sam u više navrata čitavi puk upozorivao i ne bez uspjeha.

Nadalje osobito se učiteljima u instrukcijama preporuča, da se ne smije učenik povraćati i pročitane riječi opevovati, ni jednoga slova propustiti niti nadodavati, nego lagano od sloga na slog prelaziti.¹⁸²

PLODOVI SELJAČKIH ŠKOLA Promjena mentaliteta

Izgleda da su javni ispiti Seljačkih škola 1912. i 1913., a posebno onaj iz 1914. godine, sa svim svojim sadržajima, kako izvanjskim blještavilom tako i pokazanim znanjem,

182 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 11., str. 165.-166; usp. Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 15.

kao i uručenim nagradama učiteljima i učenicima,¹⁸³ počeli buditi narod širokobriješkog kraja. Sve to utjecalo je na uočljivu i značajnu promjenu u pristupu naroda školi i učenju. "Ukratko što nije išlo na lijepo, to je moralo ići napoprijeko. No danas toga više ne treba; danas se uče rado, drage volje i na jagmu. Mnogi jer ih je stid zaostati, mnogi da dobiju molitvenik, a najviše jer su uvjereni, da je to dobro, korisno i lijepo."¹⁸⁴

Uistinu, došlo je do pravog otrežnjenja, žaljenja zbog propusta u prošlosti i potpunog obrata u pristupu školi. "A jednoglasni je sud našega naroda bio: Od svih dobrih stvari, koje je Zajednica kod nas učinila, da je ta najbolja. Nema više, vele, noćnih skitanja ni besposlenih sila, nego sada čim čobanče iz brda oli momče s polja kući dođe, nema kad ni večerati. Vješa torbu o klin i leti u školu. Mnogi su stariji govorili: Bože, naše ludorije! Zašto ovo nije moglo biti nazad 10 god. pa danas ne bi nitko nepismen ostao. Dakako. Istina je. Sve je to lasno moglo biti, ali se samo jedan Kulumbo trebao naći, koji će jaje na kljun posaditi (osoviti)."¹⁸⁵

Škola i učenje dobili su čak na popularnosti, a fra Didak je ostvario svoj cilj: uspio je mijenjati mentalitet ljudi. "I onda nastade plemenito natjecanje između učenika i škola. Nastade epidemija želje za čitanjem i pisanjem. Osobito otpoče natjecanje između muškadije i ženskadije, ko će se bolje pokazati do godine na ispitu. Momci namjesto da otpočinu i zaspnu, legnu potrbuške, i 'šlabrkaju' bukvar. Čobani i čobanice u brdu namjesto da brižno čuvaju ovce i koze, da ne učine štete, skupile se na hrpe i čitaju pjesme ili molitvenik. Nijesi mogao naći u brdu ni jednu ravnu ploču, koju oni nijesu čivijom ispisali. Naravno, bilo je kod kuće u večer 'karanja' i vike na čobane, što nijesu bolje čuvali marvu. Ali i praštalo se, jer je roditeljima bilo milo, kad bi uvečer poslije večere mladež čitala junačke pjesme ili kršćanski nauk iz molitvenika."¹⁸⁶

Promjena se nije uočavala samo u učenika i učenica nego i kod učitelja i učenika. "Učitelji su sami svojim

183 Usp. Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

184 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

185 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

186 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

uspjehom toliki ugled i respekt stekli, da se danas svak natječe i otimlje za tu čast.”¹⁸⁷ Broj učitelja, učiteljica i učenika 1913. godine bitno je porastao. “Učitelja i učiteljica ima sada 30, čija imena kao što i broj te imena učenika u posebnom iskazu donosimo. Učenika svega skupa imamo, računajući ovamo i one, koji su čitanke uzeli, te se privatno uče, preko 2.000.”¹⁸⁸

Iako su se učitelji silno trudili, jasno je da zbog svoga skromnog znanja nisu mogli biti savršeni. Međutim, ono “što ‘učitelj’ nije mogao ni umio dati svojim učenicima, to su učenici nadoknadili velikom ljubavi prema pismenosti, koja je u dosta velikoj mjeri rezultirala iz ambicije da ‘osvjetla obraz’ i ‘odnese barjak’ na svečanom ispitu.”¹⁸⁹

Osvjedočenje u vlastite sposobnosti i primjer drugima

Kao vrlo bitan plod fra Didakovih Seljačkih škola moramo istaknuti primjer što su ga dale i kojim su pokazale da narod u Hercegovini nije nesposoban, da se sam može osloboditi nekih ropstava, kao što je, primjerice, nepismenost. Stanovništvo Hercegovine moglo se osvjeđočiti u svoje sposobnosti i povjerovati da se stvari mogu mijenjati, kako u prosvjeti, tako i na drugim područjima. S druge strane, Hercegovci su postali primjer drugima da se stvari mogu mijenjati i kako se mogu mijenjati. Seljačke su škole utjecale i na druge krajeve, kao što je Bosna, pa su ti krajevi slijedili Hercegovinu i pokretali škole za opismenjivanje.

Ivo Dobržanski u svojoj knjizi “Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice” pod naslovom “Oko 2,500.000 Hrvata analfabeta!” ističe vrijednost pismenosti, kori nepismenost, hvali rad Seljačkih škola u Hercegovini i stavlja ih drugima za primjer. “U ovim brojkama izrečena je sva tužna slika hrvatskog naroda. Milijuni slijepaca, neznanka i tužnika. U ovim brojkama izražen je uzrok naše zaostalosti, naše podređenosti prema drugim narodima. Ogromna većina našeg naroda čami u tmimi neznanja, a prema današnjim političkim prilikama ne dađe se ni zamisliti, da bi putem državne škole mogli i za koji decenij biti privedeni pismeno-

187 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

188 Didak Buntić, Izvještaj o radu mjesnoga odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 12., str. 181.

189 Ivan Sušac, Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10., str. 126.

sti. Koliko u ovoj golemoj masi analfabeta imade sposobnih ljudi, koji bi bili napredni ratari, težaci, baščovani pa i zanatlije i rukotvorci! Koliko u ovoj masi propada talenata, koji bi mogli biti dobri trgovci, ekonomski, spisatelji, umjetnici, ali nemaju prilike da prime i najelementarniju poduku, koja je potrebna da mu pokaže put daljnjemu svome obrazovanju i duševnom razvitku. Zar nije grijeh neoprostiv cijele hrvatske inteligencije, što nehajno gleda da njegov bližnji ovako u neznanju i duševnoj tami pročami cijeli život i da tako zakržljaju mnogi talenti, mnoge duševne sposobnosti. Tako propada veliki kapital od naše narodne snage i naše narodne duše, a to se ne daje ničim, pa ni najvećim političkim slobodama nadoknaditi.

Sad imademo i sistema i iskustava sa seoskih škola u Hercegovini, pa se može sa svjesnim ciljem započeti opći rad oko prosvjetljenja našega naroda, da dignemo cio narod u napredak. Ono što je učinjeno u jednom dijelu Hercegovine, može se učiniti u svim hrvatskim zemljama. Glavno je da se u jednom kraju počme i onda će jedno selo slijediti primjer drugoga.”¹⁹⁰

Dobržanski je bio toliko oduševljen radom i dobrim rezultatima Seljačkih škola te je predlagao da fra Didak uvede te škole i u druge krajeve Bosne i Hercegovine i Hrvatske. “Ne bi bilo zgorega, da se iz pojedinih hrvatskih krajeva pošalju težaci-učitelji u škole na Široki Brijeg, da se sa ondašnjim školama upoznaju. Nu svakako bi trebalo kod franjevačkog starješinstva u Hercegovini ishoditi dozvolu, da se fra Ddiak Buntić oslobodi od sadanje svoje službe direktora gimnazije, pa da ga se pozivlje u razne hrvatske krajeve da organizuje seljačke škole. Tko pozna fra Didaka zna, da bi on, kad je sve svoje sile i velike vrline stavio u službu jedne župe, isto tako rado stavio u službu cijeloga naroda hrvatskoga.”¹⁹¹

ZAKLJUČAK

Svojim Seljačkim školama fra Didak Buntić donio je svjetlo u mnoga tamna i zabita područja Hercegovine. Kroz njegove škole prošli su deseci tisuća učenika i učenica koji su naučili čitati i pisati. Nije, međutim, fra Didakov uspjeh samo u tome što su mnoge tisuće nepismenih naučile čitati i pisati nego mnogo više činjenica da se u Hercegovini u razdoblju od 1910. do 1917. godine dogodio velik zaokret, pravo obraćenje i promjena u ljudima: od onih

190 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 36-38.

191 Ivo Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 45.

koji su bili ravnodušni prema prosvjeti, pa čak i njezini protivnici, fra Didak je načinio pravi pokret za prosvjetu. U mnogim pojedincima zapalio je vatru, pokrenuo ih iz mrtvila i začahurenosti i učinio ih lučonošama prosvjete i napretka.

Pokrenuvši Seljačke škole, fra Didak je pokrenuo narod u Hercegovini. Utemeljivši svoje škole na načelu da je svatko sposoban drugoga naučiti što sam zna i da treba biti aktivan a ne ostati skrštenih ruku i očekivati od drugih, fra Didak je stvarao novi mentalitet u svome narodu. Umjesto da se u drugome pronalazi krivca za slabo stanje na raznim područjima života, fra Didak novim mentalitetom u samom narodu pronalazi energiju kojom počinje mijenjati stvari. Tako vraća dostojanstvo i daje odgovornost svomu malom čovjeku, pa i onomu u najzabitijim krajevima, podižući mu svijest o njegovoj sposobnosti da sam mijenja stvari nabolje.

Osim toga, njegov velik uspjeh jest utjecaj na cijelu hercegovačku franjevačku provinciju na čelu s provincijalom, koja je stala iza njegova projekta opismenjivanja i prihvatila ga kao svoj vlastiti program.

Netko će možda reći da su fra Didakove škole opismenjivanja bile prejednostavne, da nisu imale visoke standarde. Činjenica jest, međutim, da su njegove škole imale nešto što mnoge tadašnje državne škole nisu imale i mnoge sadašnje nemaju, a to je sljedeće: "Te škole nisu imale ni stoti dio onoga što imaju redovne škole, ali su imale najvažniju stvar: silnu želju učenika da nauče pa su se zbog toga podvrgavali disciplini škole i poštovali svog učitelja makar on bio i maleni dječak."¹⁹²

Što je fra Didakova akcija opismenjivanja svoga neukog naroda značila za Hercegovinu i što on, njezin prosvjetitelj i osloboditelj, znači za nju, lijepo je izrekao fra Didak Ćorić: "To je bilo najplodnije razdoblje njegova rada, koje će mu osigurati naslov prosvjetitelja, i to ne samo zato što je sastavljao početnice, sam nabavljao i dijelio i u najzabitijim selima svoje brdovite zemlje školske ploče, početnice, bilježnice i olovke, nego i zato što je svojim mislima i savjetima te rezultatima svog rada i zalaganja dokazao da je prosvjeta naroda prvi uvjet njegova kulturnog rasta i svakog drugog napretka. Njegov prosvjetni rad zaslužio je najviše i općenito priznanje svekolike kulturne javnosti, posebno hercegovačkog puka, koji je od davnina žedao za prosvjetom."¹⁹³

192 Ignacije Gavran, Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi* II., str. 105.

193 Didak Ćorić, Fra Didak Buntić – dobrotvor Hercegovine, *Spomenica*, str. 15-16.

Hercegovina se mora ponositi fra Didakom i tim zlatnim slovima ispisanim razdobljem (1910.–1917.) širenja prosvjete. Od te male, siromašne, nepismenošću zamračene pokrajine, Hercegovina je fra Didakovom zaslugom postala izvorom prosvjete za druge pokrajine, kao primjerice za svoju sestru Bosnu, ali i za neke dijelove Hrvatske.

Nije fra Didak uspio opismeniti čitavu Hercegovinu, kako je zamišljao, ali njegovo djelo time nije nimalo umanjeno. Štoviše njegovo djelo, učinjeno iz neizmjerne ljubavi prema svome narodu, zaslužuje najviša priznanja.

Iako su napisane 1919. godine, divne riječi Petra Lasića o fra Didaku kao uzoru vrijede i vrlo su aktualne i danas, a možda posebno danas: “O. Buntić, direktor gimnazije, profesor, upravitelj građenja veličanstvene crkve – a kad novaca nestane onda je i zidar – predsjednik mjesnog odbora Hrvatske narodne zajednice, putujući gospodarski učitelj s toliko drugih dužnosti, mogao je naći vremena, da uz pomoć plemenitih ljudi nauči čitati i pisati tisuće svoga naroda! Hoće li se naša inteligencija zamisliti malo u to ili će prijeći preko toga dalje? Hoće li (se) naš rad i ubuduće sastojati u rezolucijama, komersima, jalovom politiziranju, nazdravicama Domovini i protestima? Hoćemo li i dalje s dubokim uzdahom i zamišljenim pogledom u daljinu uz lako kimanje glave konstatirati činjenicu, da je ‘naš daroviti narod zaostao’, jer se inteligencija naša kloni njegove blizine, osim kad ga treba? Zar ćemo i dalje biti slabići, što gube energiju neradom, ili ćemo se prihvatiti posla, da u samih par godina otvorimo narodu svomu oči, a sa sebe i naroda bacimo jednu ljagu, koja nas pred ostalim narodima toliko sramoti.”¹⁹⁴ “Samo malo dobre volje i truda sa strane inteligencije. Zar se to ne bi dalo učiniti i u ostalim našim krajevima? Zar smijemo ostati nakon ovoga svijetlog primjera i dalje pri starom? Ne! Svaki naš intelektualac, koji ima prilike – a te ima, hvala Bogu, svaki – treba da pođe Buntićevim putem.”¹⁹⁵

194 Pero M. Lasić, *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1919., str. 8.

195 Pero M. Lasić, *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb, 1919., str. 16.

Arhiv Biskupskog ordinarijata u Mostaru.

Arhiv Osnovne škole u Gradničima, *Glavni imenik školske mladeži*, br. 75.

Arhiv Provincije, *Spisi Kustodije*.

Arhiv Provincije, *Spisi Provincije*.

BARBARIĆ, M. (1978.), Fra Didak Buntić kao odgojitelj, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

BARIŠIĆ, J. (1922.), Fra Didak Buntić, *Luč*, Zagreb, XVII., br. 5.

BARIŠIĆ, K. (1978.), Naši dragi pokojnici - *Fra Didak Buntić, Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

BUBALO, J. (1978.), Hercegovina u doba fra Didaka Buntića, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

D. (*Didak Buntić*, op. a.) (1914.), Smrt i sprovod težaka učitelja, *Kršćanska obitelj*, br. 5.

BUNTIĆ, D. Izvještaj o radu mjesnoga odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, II., br. 11., 12., 13., 14.

BUNTIĆ, D. (1972.), Njeke norme za osnutak analfabetskih tečajeva u Rasnu, *Mir i Dobro*, 2.

ČELIK, D. (1937.), Bosansko-hercegovački sabor za slobodno pobijanje nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, XII., br. 10.

ČUTURIĆ, F. (1917.), Kakvo je sada narodno stanje kod katolika u Hercegovini i kakvo će biti?, *Kršćanska obitelj*, br. 7.-8.

ČUTURIĆ, M. (1939.), Draga braćo!, *Kršćanska obitelj*, br. 2.

ČORIĆ, D. (ur.) (1978.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

ČORIĆ, D. (1978.), Fra Didak Buntić – dobrotvor Hercegovine, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

- ĆORIĆ, Š. Š. (1971.), Uspomeni fra Didaka Buntića, *Jukić*, br. 1.
- D. R. (1932.), Proslava 10-godišnjice smrti fra D. Buntića na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom, *Franjevački vjesnik*, 39, br. 6.
- Dnevnik fra Arkandela Nuića (u Arhivu Provincije u Mostaru).
- DOBRŽANSKI, I. (1914.), *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice za Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo.
- DOBRŽANSKI, I. (1915.), Djeca kao učitelji!, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, III., br. 12.
- DOBRŽANSKI, I. (1917.), *Početnica ili Bukvar za nepismene (analfabete)*, Sarajevo (peto izdanje).
- DODIG, S. (1917.), Popis Hrv. selj. škola na Humcu kod Ljubuškoga, *Kršćanska obitelj*, br. 1.-2.
- DRAGIĆEVIĆ, P. (1919.), *Osnutak i razvoj današnje franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu*, Prvi izvještaj Franjevačke velike gimnazije na Širokom Brijegu, Mostar.
- GAVRAN, I., Rodoljub na djelu, *Putovi i putokazi II.*, Svjetlo riječi, Livno.
- H. K. (1917.), Sarajevski list o novom Zajedničnom bukvaru, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, god. V., br. 4.
- Ić, Glavna okružna skupština H.N.Z. u Mostaru, *Hrvatska zajednica*, 1913., god. I., br. 22.
- JAKOVLJEVIĆ, I. (1923.), Hrvatski katolički prosvjetitelj, *Danica*.
- JANKOVIĆ, Stj. (1913.), Nepismenost u Bosni i Hercegovini I., *Hrvatska zajednica*, god. I., br. 3.
- JANKOVIĆ, Stj. (1913.), Nepismenost u Bosni i Hercegovini II., *Hrvatska zajednica*, god. I., br. 4.
- JANKOVIĆ, Stj. (1913.), Naša nepismenost, *Hrvatska zajednica*, god. I., br. 5.
- JURJEVIĆ, J. (1937.), Pismenost kod žena na selu, *Napredak*, Sarajevo, god. XII., br. 10.
- KARAČIĆ, N. (1917.), Rad seljačke škole u Gornjem Crnču, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 5.
- KNEZOVIĆ, O. (1932.), 10.-godišnjica smrti fr. Didaka Buntića, *Nova revija*, Šibenik.

KNEZOVIĆ, O. (1932.), 10-godišnjica smrti fra Didaka Buntića, *Franjevački vjesnik*, br. 3.

KNEZOVIĆ, O. (1938.), *Život i rad fra Didaka Buntića*, Zagreb.

KORDIĆ, N. (1921.), Glas sirotinje, *Narodna sloboda*, god. III., br. 38.

KORDIĆ, N. (1923.), Narodni prosvjetitelj, *Narodna sloboda*, Mostar, god. V., br. 7.

KORDIĆ, N. (1934.), *Širenje pismenosti u Hercegovini*, Napretkova božićna knjiga, Sarajevo.

KORDIĆ, N. (1938.), U slavu Fra Didaku, *Kršćanska obitelj*, br. 2.

KOŽUL, A. (1917.), Ljubav za knjigom i rad seljačkih učitelja na Širokom Brijegu, *Kršćanska obitelj*, XVIII., br. 5.

KRAJAČIĆ, LJ. (1921.), *Spomenspis na spasavanje istarske, bosansko-hercegovačke i dalmatinske djece*, Zagreb.

LASIĆ, P. (1917.), *Hrvatske seljačke škole u Hercegovini*, Mladost, Split.

LASIĆ, P. M. (1919.), *Put do narodne prosvjete. Po metodi o. fra D. Buntića. Njegove borbe i njegov uspjeh*, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb.

LJUBIĆ, K. (1917.), Proljetos nam fratar reče, *Hercegovački Hrvat*.

M. (1942.), Fra Didak Buntić, *Kršćanska obitelj*, Mostar, god. XXV., br. 2., str. 35.

M. N. (1916.), Svečani ispit hrvatskih seljačkih škola na Širokom Brijegu, *Kršćanska obitelj*, Mostar, XVII., br. 7.-8.

M. N. (1917.), Je li zgodan čas odmah započeti?, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 1.-2.

M. P. (1917.), U kolo k nama!, *Kršćanska obitelj*, XVIII., br. 5.

MAIXNER, R. (1922.), *Akademsko društvo "Tomislav" u Varaždinu*, Zbornik za pučku prosvjetu, Zagreb.

MANDIĆ, D. (1938./1939.), Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca*, V.

MANDIĆ, D. (1917.), Kako se osnivaju Hrvatske seljačke škole, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 1.-2.

MANDIĆ, D. (1917.), Narav i svrha Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 1.-2.

- MANDIĆ, D. (1917.), Otvorenje Hrv. selj. škola na Rasnu, *Kršćanska obitelj*, Mostar, XVIII., br. 3.
- MANDIĆ, D. (1917.), Zadaća i rad vođe Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, br. 3.
- MARTINAC, P. (1917.), Dušobrižnička i ćudoredna korist Hrvatskih seljačkih škola, *Kršćanska obitelj*, 18, br. 7.-8.
- MATIJEVIĆ, M. (1932.), Fra Didak Buntić, *Obzor*, 72, br. 13., str. 2.
- MIKULIĆ, V. (1978.), Uspomene na fra Didaka, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.
- NIKIĆ, A. (1986.), *Djelovanje Hercegovačkih franjevac*, Mostar.
- NIKIĆ, A. (2003.), *Događajnica BiH od 614. – 1918.*, Mostar.
- NIKIĆ, A. (2004.), *Fra Didak Buntić. Hrvatski i crkveni velikan*, Mostar.
- NIKIĆ, A. (1974.), *Fra Didakov konvikt u Zagrebu*, Sarajevo.
- NIKIĆ, A. (2000.), *Fra Didakova skrb za Hercegovinu*, Mostar.
- NIKIĆ, A. (1978.), Prosvjetni rad fra Didaka Buntića, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.
- NIKIĆ, A. (1978.), Život i rad fra Didaka Buntića, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.
- OSTOJIĆ, N. (1928.), O metodi i uspjehu suzbijanja analfabetizma u okolini Širokog Brijega i Kočerina, *Napredak*, Sarajevo, III., br. 9.
- PETRIC, S. (1938./39.), S fra Didakom Buntićem od Mostara do Lila, *Stopama otaca*, god. V.
- PETRIC, S. (1936./37.), Na grobu fra Didaka Buntića, *Stopama otaca*.
- PRISUTNIK (1916.), Otvorenje tečajeva za nepismene u Posuškom Gracu i u Posušju, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, god. IV., br. 4.

RADIŠIĆ, R. (1978.), Sjećanja na fra Didaka, *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb-Mostar.

RASPUDIĆ, G. (1969.), Fra Didak Buntić, *Hrvatski kalendar*, XXVI.

SUŠAC, I. (1937.), Rad fra Didaka Buntića i njegovih sljedbenika na pobijanju nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, XII., br. 10.

ŠILIĆ, R. (1972.), Rad fra Didaka Buntića na suzbijanju nepismenosti – Prilog uz 50. obljetnicu njegove smrti, *Mir i Dobro*, 2.

UJAKOVIĆ, B. (2005.), *ABC za odrasle. Opismenjavanje odraslih u 20. stoljeću*, Zagreb.

VAREŠAK (1916.), *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, god. IV., br. 7.

(...), Analfabetima zatvoren put u Ameriku!, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., V., br. 3.

(...), Analfabetski tečajevi, *Napredak* (hrvatski narodni kalendar), Sarajevo, 1914., VIII.

(...), Analfabetski tečajevi, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2.

(...), Analfabetski tečaj na Širokom Brijegu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 6.

(...), Analfabetski tečaj na fronti, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 4.

(...), Analfabetski tečajevi u Hercegovini, *Hercegovački Hrvat*, 1917.

(...), Analf. tečaj u Banjoj Luci..., *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 5.

(...), "Beogradske Novine" o našim seljačkim školama za analfabete, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., IV, br. 6.

(...), Bosanci izim kod juriša svuda – najzadnji! Kako naši ratnici počimaju cijeniti knjigu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., IV., br. 6.

(...), Bukvari za naše vojnike, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 3.

- (...), Cijela je Hercegovina bila ukvašena, *Mir i Dobro*, 2/1972.
- (...), Desetgodišnjica Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 8.
- (...), Drugo izdanje Početnice za nepismene, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 11.
- (...), Drugo ovogodišnje zasjedanje Središnjeg Odbora "H. N. Z." za Bosnu i Hercegovinu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 9.
- (...), Hrvatski narod i knjiga, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2.
- (...), Iz rukopisne ostavštine fra Didaka Buntića, *Mir i Dobro*, 2/1972.
- (...), Jedan glas sa fronte, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., V., br. 3.
- (...), Nabava Početnica za nepismene, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 11.
- (...), Napretkova akcija protiv nepismenosti, *Napredak*, Sarajevo, 1937., god. XII., br. 10.
- (...), Naša djeca u Slavoniji, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 8.
- (...), Nepismenost, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1915., god. III., br. 5.
- (...), Novi bukvar za nepismene, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 2.
- (...), Novi bukvar, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 4.
- (...), O. fra Didak Buntić, *Mir i Dobro*, 1/1972.
- (...), Okružnica hercegovačkog provincijala o. fra Davida Nevistića o Hrvatskim seljačkim školama, *Kršćanska obitelj*, Mostar, 1917.
- (...), Otvorimo im slijepe oči!, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., IV., br. 5.
- (...), Pismo Lucijino svom drugu na bojištu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 2.
- (...), Pjesma, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 5.

(...), Početnica ili Bukvar za nepismene (analfabete), *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 6.

(...), Početnica ili bukvar za nepismene, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 8.

(...), Početnica ili bukvar za nepismene (analfabete), *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2.

(...), Poučavanje nepismenih na Širokom Brijegu, *Kršćanska obitelj*, 1914., br. 7.

(...), Predavanje o širenju pismenosti, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 5.

(...), Rad na pobijanju nepismenosti u Hercegovini, *Kršćanska obitelj*, XX., (1939.), br. 2.

(...), Rad seljačkih škola "Hrvatske Narodne Zajednice" u ratno doba, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1915., god. III., br. 7.

(...), Rad škole za rat i narod, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 1.-2.

(...), Sadašnje stanje Hrv. selj. škola u Hercegovini, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII., br. 1.-2.

(...), Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, 1915., III., br. 8.

(...), Seljačke škole Hrvatske Narodne Zajednice, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., IV., br. 2.

(...), Svečani ispit, *Mir i Dobro*, 2/1972.

(...), Svećenik i učitelj u narodu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1913., I., br. 5.

(...), Širenje knjige u okolini Banje Luke, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 6.

(...), Širenje pismenosti u Bosni, *Kršćanska obitelj*, god. XVIII. (1917.), br. 6.

(...), Širenje pismenosti među našim zemljacima u Sibiriji, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., V., br. 3.

(...), Treće izdanje Zajedničinog bukvara, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 3.

Marinko ŠAKOTA
Fra Didak
Buntić – prosvjetitelj
hercegovačkoga puka

(...), Umro fra Marinko Kovač, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1916., god. IV., br. 2.

(...), Uspjeh analfabetskog tečaja u Kočerinu, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1914., god. II., br. 14.

(...), Veliki uspjeh “Hrvatske narodne zajednice”. Kroz kratko vrijeme naučilo ih čitat i pisati preko 1000, *Kršćanska obitelj*, god. XIV. (1913.), br. 7.

(...), 13.000 naučilo se knjizi u Hercegovini!, *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, 1917., god. V., br. 3.

PROSVJETITELJ

Pod hrastom Didak stoji, kliče: – “Puče!
Bez znanja mi smo kô drvo bez grana,
Nepismenost je naša grdna rana.
Bukvara evo! Svi treba da uče!*

*Lijek ranu liječi, a puk diže štampa.
Moć bijele knjige jača je od topa...”
- Didače dragi, knjiga je za popa,
Čase mi, za nas motika i krampa. –*

*- Tuđinac učen kruh naš jede lijepi,
Okrpljen došo, danas nosi čobu,
E, zato što smo kod očiju slijepi. –*

*Da, učit ćemo, ne će padat` mana;
Jest ćemo opet sijerak i proh. –
A Didak: – Mnoga zarast će vam rana...*

Nikola Kordić

* Hrast kod širokobriješke crkve, ispod kojega je fra Didak često govorio narodu.